
TEISĖS AKTŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ PILNAMETYSTĖS SULAUKUSIŲ BEI NUOLATINĖS GLOBOS REIKALAUJANČIŲ ASMENŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMĄ NUO TO MOMENTO, KAI ASMENIMS SUEINA AŠTUONIOLIKA METŲ, IKI GLOBĖJO PASKYRIMO, APŽVALGA

Lietuvos negalios organizacijų forumas

Tyrimo ataskaitą rengė:

Lietuvos negalios organizacijų forumo prezidentė Dovilė Juodkaitė, Lietuvos paraplegikų asociacijos teisininkas Egidijus Grigonis.

Už konsultacijas rengiant tyrimo ataskaitą dėkojame advokatės D. Gumbrevičiūtės profesinei bendrijai Invoco.

Teksto redaktorius Neringa Dangvydė Macatė.

 Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Cituojant privaloma nurodyti šaltinį.

NEĮGALIŲJŲ REIKALŲ DEPARTAMENTAS
PRIĖ SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTERIJOS

2019
Vilnius

Turinys

Įžanga.....	3
Dėl apžvalgos uždavinių atskirų aspektų.....	3
Pripažinimas neveiksniu visose srityse – kontroversiškas	3
Apžvalgos apimtis.....	5
Teisinio reglamentavimo dėl neveiksnumo tam tikrose srityse ar riboto veiksnio tam tikrose srityse nustatymo spragos (aptariant ir procesinius trūkumus)	6
Dėl civilinės bylos inicijavimo	6
Dėl sulaukusio pilnametystės asmens su negalia tinkamo teisinio atstovavimo civilinėje byloje, nagrinėjant asmens veiksnio bylą	9
Teisė būti išklausytam asmeniškai civiliniame procese, nagrinėjant asmens veiksnio ribojimo bylą	12
Dėl globos ar rūpybos nustatymo, globėjo ar rūpintojo paskyrimo neveiksniui tam tikroje srityje ar ribotai veiksniam tam tikroje srityje asmeniui bylos nagrinėjimo atskirų aspektų	14
Laikinosios apsaugos priemonės fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje byloje ir globos ar rūpybos nustatymo ir globėjo ar rūpintojo paskyrimo byloje	16
Kitos kliūtys asmenims, turintiems sunkią negalią (reikalingiems nuolatinės globos), sulaukusiems pilnametystės, tinkamai įgyvendinti žmogaus teises ir pareigas.....	18
Administracinių ir viešųjų paslaugų teikimas asmenims, turintiems sunkią negalią ir sulaukusiems pilnametystės per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas	18
Darbingumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymas.....	19
Finansinės pagalbos priemonių skyrimas.....	21
Techninės pagalbos priemonių skyrimas.....	23
Socialinės paslaugos asmenims su sunkia negalia.....	24
Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas asmenims, turintiems sunkią negalią ir sulaukusiems pilnametystės per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas	26
Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, tarp jų ir negalią, ugdymas.....	27
Išvados ir siūlymai	28

Asociacija „Lietuvos negalios organizacijų forumas“, bendradarbiaudama su Lietuvos paraplegikų asociacija vadovaujantis 2019 m. birželio 5 d. Nr. S-14 paslaugų viešojo pirkimo–pardavimo sutartimi, sudaryta tarp Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (Užsakovas) ir Asociacijos „Lietuvos negalios organizacijų forumas“ (Vykdytojas), teikia ataskaitą pagal sutarties reikalavimus dėl Teisės aktų, reglamentuojančių pilnametystės sulaukusių bei nuolatinės globos reikalaujančių asmenų teisių įgyvendinimą nuo to momento, kai asmenims sueina aštuoniolika metų, iki globėjo paskyrimo, apžvalgos.

Pagal techninės specifikacijos, kuri yra neatsiejama Paslaugų viešojo pirkimo–pardavimo sutarties dalis, punkto 1 reikalavimą 2019 m. liepos 2 d. Perkančiajai organizacijai buvo pateiktas planuojamų vertinti šiuo metu galiojančių teisės aktų, reglamentuojančių pilnametystės sulaukusių bei nuolatinės globos reikalaujančių asmenų teisių įgyvendinimą nuo to momento, kai asmenims sueina aštuoniolika metų, iki globėjo (rūpintojo) paskyrimo, sąrašas (Priedas Nr. 1). Sąrašas buvo patvirtintas, ir juo remiantis toliau buvo atliekama teisės aktų bazės apžvalga.

Apžvalgos tikslas – identifikuoti teisinio reglamentavimo spragas ir/ar kitas kliūtis asmenims, turintiems sunkių negalių (reikalingiems nuolatinės globos), sulaukusiems pilnametystės, tinkamai įgyvendinti žmogaus teises ir pareigas iki tol, kol jiems teismas priima sprendimą pirmą kartą pripažinti asmenį neveiksniu (visose srityse ar tam tikroje srityje) ar ribotai veiksniu (visose srityse ar tam tikroje srityje) bei paskiria oficialų globėją (rūpintoją).

Išskirti teisės aktus, užtikrinančius, nepakankamai užtikrinančius ar ribojančius asmenų, turinčių sunkių negalių, sulaukusių pilnametystės, galimybes tinkamai įgyvendinti žmogaus teises ir pareigas iki tol, kol jiems teisminiu keliu yra nustatomas neveiknumas ar ribotas veiknumas bei paskiriamas globėjas. Atliekant apžvalgą, esant galimybei išnagrinėti teismų praktiką.

Teisinės bazės pakankamumo vertinimas, t.y. kokio teisinio reglamentavimo trūksta, kad pilnametystės sulaukęs nuolatinės globos reikalingas asmuo įgyvendintų savo teises. Prireikus atsižvelgti į skirtingų negalių pobūdį.

Dėl apžvalgos uždavinių atskirų aspektų

Pripažinimas neveiksniu visose srityse – kontroversiškas

2016 m. sausio 1 d. įsigaliojusiais Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimais, kuriais iš esmės pakeistas asmens veiknumo ribojimo instituto teisinis reguliavimas, siekta patobulinti asmens neveiknumo ir riboto veiknumo institutus ir priartinti juos prie 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos (toliau – Konvencija) 12 straipsnio nuostatų bei įgyvendinti Konvencijos 12 straipsnio reikalavimus, susijusius su pagalbos neįgaliesiems priimant sprendimus teikimu, įtvirtinti išankstinio nurodymo teisinį institutą. Įstatymų pakeitimais siekta numatyti, kad asmens veiknumas galėtų būti ribojamas arba asmuo galėtų būti

pripažintas neveiksniu tik tam tikrose srityse, padedant geriau užtikrinti asmenų teises ir labiau diferencijuojant sprendimus, atsižvelgiant į individualią asmens situaciją. Be to, siekta įtvirtinti papildomas procesines garantijas asmenų, kurie pripažinti neveiksniais ir ribotai veiksniais, teisėms įgyvendinti ir ginti.

Aprašant analizės tikslą vartojamas žodžių junginys „neveiksniu visose srityse“, todėl pažymėtina skirtinga teismų praktika dėl neveiksnumo pripažinimo. Nagrinėdamas bylą apeliacine tvarka, Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2018 m. gruodžio 18 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-1904-273/2018 konstatavo: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.10 straipsnio 2 dalis, taip pat Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 1 dalis įpareigoja teisėją teismo sprendime nurodyti baigtinį sričių, kuriose asmuo pripažįstamas neveiksniu, sąrašą. Tai reiškia, kad teismas, priimdamas sprendimą tenkinti pareiškimą, asmenį turi pripažinti neveiksniu ne visose Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus nustatymo tvarkos aprašo 10 punkte nurodytose turtinių ir asmeninių neturtinių santykių srityse – o įvardijant tik konkrečias sritis, aktualias neveiksniu tam tikrose srityse pripažįstamam asmeniui. **Tais atvejais, kai asmuo pripažintinas neveiksniu visose srityse, iš esmės paneigiamas naujasis teisinis neveiksnumo reglamentavimas, todėl negalimas.** Pagrindinis principas, kuriuo šios kategorijos byloje turėtų vadovautis teismas, yra kuo mažesnis asmens veiksnumo ribojimo principas.

Kasacinės instancijos teismas 2019 m. spalio 3 d. nutartimi pakeitė besiformuojančią teismų praktiką. Šioje nutartyje teisėjų kolegija nurodė, kad nepagrįsti pareiškėjos kasacinio skundo argumentai, jog teismas, net būdamas įsitikinęs, kad asmuo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti tam tikrose konkrečiai įvardijamose santykių srityse, negali jo pripažinti neveiksniu tose srityse, nes šios santykių sritys tam asmeniui galimai nėra aktualios. Anot kolegijos, būtent asmens psichikos sutrikimo pobūdis ir intensyvumas bei to nulemtas asmens negalėjimas suprasti savo veiksmų tam tikroje srityje reikšmės ir jų valdyti lemia asmens veiksnumo ribojimo mastą, o ne hipotetinis svarstymas, kurios iš gyvenimo sričių asmeniui, negalinčiam suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti, būtų aktualios ar neaktualios. (...) Jei iš byloje pateiktų įrodymų visumos aišku, kad asmuo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti visose srityse, minėta, jog **teismas sprendimu gali pripažinti asmenį neveiksniu visose srityse** (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. spalio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-280-684/2019).

Šiuo aspektu tik pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2019 m. parengtoje teisinio reguliavimo stebėsenos pažymoje Nr. 5R-137 rašoma: „Sprendžiant dėl sričių, kuriose asmens veiksnumas negali būti ribojamas, nurodymo teisės aktuose, turėtų būti atsižvelgta į Komiteto Baigiamosiose pastabose dėl pirminės Lietuvos ataskaitos dėl Konvencijos įgyvendinimo pateiktas rekomendacijas Lietuvai. Pavyzdžiui, minėtose rekomendacijose Lietuvai nurodyta, kad turi būti panaikintas teisinis reguliavimas, kuris sudaro galimybes riboti neįgalių asmenų teisę balsuoti ir būti išrinktiems, t. y. asmenų veiksnumas šiose srityse apskritai neturi būti ribojamas. Taigi šiuo metu teisės aktuose konkrečiai nenurodžius tam tikrų sričių, kuriose asmens veiksnumas negali būti ribojamas, suinteresuotos institucijos turėtų atkreipti dėmesį į siekį, kad asmenų teisė balsuoti ir būti išrinktiems apskritai nebūtų ribojama.“

Kadangi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. spalio 3 d. nutartimi suformavo teisės aiškinimo taisyklę, kad jeigu teismas, remdamasis išsamia ir visapusiška eksperto medicinine išvada bei išsamiai įvertinęs visas bylai reikšmingas aplinkybes, nusprendžia, kad asmuo tikrai negali suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti visose turtinių ir asmeninių neturtinių santykių srityse, jo sprendimas pripažinti asmenį neveiksniu visose tose srityse yra pagrįstas ir teisėtas, **tampa neaiški veiksnumo ribojimo atliktos reformos paskirtis ir tikslas.** Primintina, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. A1-742 patvirtintame Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti

kasdienius sprendimus nustatymo tvarkos apraše pateiktas nebaigtinis rekomenduojamų asmens gebėjimų pasirūpinti savimi ir priimti kasdienius sprendimus sričių sąrašas (10.1.7 ir 10.2.6 papunkčiai). Pavyzdžiui, asmenį pripažinus neveiksniu visose srityse, ar jam išlieka teisė kreiptis į teismą, balsuoti ar įgyvendinti kitas asmenines neturtines teises, kurios konkrečiai nėra įvardijamos minėtame įsakyme?

2016 m. liepos 7 d. Europos Parlamento rezoliucijoje dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo, ypač atsižvelgiant į Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos komiteto baigiamąsias pastabas rašoma, kad ES turėtų imtis atitinkamų priemonių užtikrinti, kad visi neįgalieji, netekę veiksnumo, galėtų naudotis visomis ES sutartyse ir teisės aktuose įtvirtintomis teisėmis, tokiomis kaip teisė kreiptis į teismą, naudotis prekėmis ir paslaugomis, įskaitant bankininkystės, užimtumo ir sveikatos priežiūros paslaugas, taip pat balsavimo ir vartotojų teisėmis (60 punktas). Daugelis valstybių ir toliau nepripažįsta asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, veiksnumo teismo procese arba jį riboja; ragina valstybes nares pozityviai spręsti veiksnumo klausimą ir verčiau įtraukti neįgaliuosius jiems teikiant pagalbą, užuot automatiškai neleidus jiems dalyvauti (62 punktas).

Apžvalgos apimtis

Pagal šiai apžvalgai suformuluotą tikslą, apžvalga privalo apimti sulaukusių pilnametystės asmenų teises ir pareigas per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas. Todėl po reformos Lietuvoje galiojantis asmenų veiksnumo ribojimo teisės institutas ir paminėta spalio 3 d. kasacinės instancijos teismo nutartimi suformuotas naujas precedentas iš Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos perspektyvos šiame tekste išsamiai nenagrinėjami, nes išlikusi pakankamai plati galimybė asmenį pripažinti neveiksniu yra vertintina kaip prieštaraujanti tarptautiniams įsipareigojimams.

Ši apžvalga neapima nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų amžiaus, nors pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 2.8 straipsnį tokie asmenys jau turi ribotą veiksnumą, o pagal Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 1 dalį nepilnametis nuo 14 iki 18 metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais. Todėl gali susiklostyti teisinė situacija, kai, pavyzdžiui, iš negalią turinčio asmens bus pradėtas išieškojimas dėl jo padarytos žalos jam sulaukus pilnametystės (Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 3 dalis).

Rengiant Apžvalgą galiojanti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – Civilinio proceso kodeksas) 463 straipsnio 2 dalis vienareikšmiškai įtvirtina: „Pareiškimą dėl nepilnamečio fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje galima paduoti ne anksčiau kaip likus šešiesiems mėnesiams iki asmens, kuris turėtų būti pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, pilnametystės.“

Teismų praktikos šiuo klausimu nepavyko rasti, tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 25 d. konsultacijoje Nr. A3-115 (Teismų praktika. 2004, 22) yra išdėstyta teismo pozicija (nuomonė) šiuo klausimu. Nepaisant to, kad problema aptarta galiojant senajam neveiksnumo teisės normų institutui, manytina, kad teismo pateikta konsultacija yra reikšminga ir šios apžvalgos kontekste. Teismas atsakinėjo į tokio turinio paklausimą: „Civilinio kodekso 2.5 straipsnis reglamentuoja, kad fizinio asmens civilinis veiksnumas atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų turi dalinį civilinį veiksnumą (Civilinio kodekso 2.8 straipsnis). Ar tai reiškia, kad asmenys, kuriems suteikta teisė kreiptis į teismą dėl asmens pripažinimo neveiksniu, negali prašyti asmenį pripažinti neveiksniu, kol jam nesukako 18 metų? Kaip turi pasielgti teismas, gavęs, pavyzdžiui, pareiškimą pripažinti nepilnametį asmenį neveiksniu, kuris nuo gimimo serga cerebraliu paralyžiumi?“

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija: „Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų amžiaus turi dalinį civilinį teisinį veiksnumą, t. y. įstatyme numatytus sandorius jie gali sudaryti savarankiškai ir pagal savo sutartines prievoles jie atsako patys (Civilinio kodekso 2.8 straipsnis). Jeigu tokio amžiaus

nepilnametį dėl jo psichinės ligos ar silpnaprotystės yra pagrindas pripažinti neveiksniu, suinteresuoti asmenys (Civilinio kodekso 2.10 straipsnio 4 dalis, Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 1 dalis) turi teisę kreiptis su pareiškimu į teismą dėl fizinio asmens nuo 14 iki 18 metų pripažinimo neveiksniu. Tokie pareiškimai nagrinėjami ypatingosios teisenos tvarka (Civilinio proceso kodekso 442 straipsnio 3 punktas, 443, 462–469 straipsniai). Teismui pripažinus nepilnametį asmenį nuo 14 iki 18 metų neveiksniu, toliau spręstinas šiam asmeniui globos nustatymo arba globėjo skyrimo klausimas (Civilinio kodekso 2.10 straipsnio 1 dalis, Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 4 dalis).“

Pažymėtina, kad paskelbus konsultaciją (2004) galiojusi Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 2 dalis numatė, kad pareiškimą dėl nepilnamečio fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksniumi galima paduoti ne anksčiau kaip likus 6 mėnesiams iki asmens, kuris turėtų būti pripažintas ribotai veiksniumi, pilnametystės. Tai yra 6 mėnesių apribojimo terminas galiojo tik pareiškimui dėl riboto veiksnio. Po neveiksnio teisinio reguliavimo reformos 2015 m. toks ribojimas numatytas tiek dėl nepilnamečio fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje, tiek dėl ribotai veiksniumi tam tikroje srityje.

Teisinio reglamentavimo dėl neveiksnio tam tikrose srityse ar riboto veiksnio tam tikrose srityse nustatymo spragos (aptariant ir procesinius trūkumus)

Apžvalgoje civilinės bylos inicijavimo ir bylos procesiniams aspektams skiriama daug vietos, nes ypač svarbus šių klausimų nedviprasmiškas teisinis reguliavimas, siekiant kuo spartesnio bylos išnagrinėjimo. Jeigu iki pilnametystės asmens, turinčio sunkią negalią, atstovai yra tėvai ar globėjai (rūpintojai) (Civilinio kodekso 3.157 straipsnio 1 ir 2 dalys), tai sulaukęs pilnametystės asmuo, negalintis savarankiškai įgyvendinti savo teisių ir pareigų, civilinės bylos nagrinėjimo metu patenka į tam tikrą teisinį neapibrėžtumą, o alternatyvios apsaugos priemonės nėra pakankamos.

Dėl civilinės bylos inicijavimo

Europos Žmogaus Teisių Teismas 2016 m. gegužės 31 d. byloje A. N. prieš Lietuvą priimtame sprendime nurodė 1999 m. vasario 23 d. priimtoje Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R(99)4 dėl pilnamečių neveiksnio asmenų teisinės apsaugos principų, suformuluotus principus. Vienas iš jų – proceso inicijavimas: asmenų, turinčių teisę inicijuoti procesą, kad būtų imtasi neveiksnio pilnamečių asmenų apsaugos priemonių, sąrašas turėtų būti pakankamai platus, siekiant užtikrinti, kad apsaugos priemonės būtų galima apsvarstyti visais atvejais, kai jų reikia. Taip pat nurodomas proporcingumo principas: jei apsaugos priemonė būtina, ji turi būti proporcinga suinteresuoto asmens veiksnio laipsniui ir pritaikyta pagal individualias suinteresuoto asmens aplinkybes bei poreikius.

Šioje byloje prieš Lietuvą pareiškėjas tvirtino, kad jis yra sąžiningas, gyvena normalų gyvenimą vienas ir tinkamai savimi rūpinasi. Nepaisant to, pripažinus jį neveiksniu iš jo faktiškai buvo atimta teisė dalyvauti bendruomenės gyvenime ir palaikyti santykius su jo pasirinktais žmonėmis. Jis negalėjo susirasti darbo, dalyvauti rinkimuose, susituokti, sudaryti teisinių sandorių ar net testamentą. Jo padėtį dar blogino tai, kad pagal Civilinio kodekso 2.10 straipsnį prašymą pripažinti asmenį veiksniumi galėjo paduoti tik asmens šeimos nariai, globos institucija ar prokuroras. Tačiau jam buvo užkirstas kelias tiesiogiai kreiptis į teismą dėl veiksnio atkūrimo. Neveiksniu pripažintas asmuo turėjo pasikliauti kitų žmonių gera valia. Teismas padarė išvadą, kad pareiškėjui nebuvo suteikta aiški, praktiška ir veiksminga galimybė kreiptis į teismą dėl jo pripažinimo neveiksniu proceso, o ypač dėl jo prašymo grąžinti jam teisinį veiksnumą, todėl konstatuotas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas.

Byloje Teismas taip pat pažymėjo, kad tais atvejais, kai pagrindinių teisių apribojimai taikomi itin pažeidžiamai visuomenės grupei, kuri anksčiau buvo itin diskriminuojama, valstybė turi kur kas siauresnę vertinimo laisvę ir privalo apribojimus pagrįsti itin svarbiais argumentais. Tačiau ir po veiksnio ribojimo reformos 2016 m. įsigaliojusių teisės aktų nuostatos nėra aiškios, nes Lietuvos teisės sistemoje nėra apibrėžta, kokiais atvejais globos ir rūpybos institucija ar prokuroras privalo kreiptis į teismą, ir ar turi teisę atsisakyti būti pareiškėju, jeigu to prašo kitas subjektas (tėvai), viena vertus, patys galintys būti pareiškėjais, kita vertus, nesant tam pakankamo pagrindo. Be to, nesant alternatyvių teisės normų institutų, kuriais būtų užtikrinamos sulaukusių pilnametystės asmenų, turinčių sunkią negalią, teisės ir pareigos, veiksnio ribojimo bylos inicijuojamos ir siekiant užtikrinti globėjų (rūpintojų) socialines garantijas ar įgyvendinant pareigą dėl išmokų gavimo, o tai abejotina proporcingumo principo aspektu.

Pagal Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 2 dalį „Pareiškimą dėl nepilnamečio fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje galima paduoti ne anksčiau kaip likus šešiesiems mėnesiams iki asmens, kuris turėtų būti pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, pilnametystės.“

Prašymą pripažinti asmenį neveiksniu tam tikroje srityje turi teisę paduoti to asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai, globos (rūpybos) institucija arba prokuroras (Civilinio kodekso 2.10 straipsnio 4 dalis ir Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 1 dalis).

Prašymą apriboti asmens civilinį veiksnumą tam tikroje srityje turi teisę paduoti to asmens sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai, globos (rūpybos) institucija arba prokuroras (Civilinio kodekso 2.11 straipsnio 5 dalis ir Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 1 dalis).

Ši apžvalga skirta ką tik pilnametystės sulaukusių asmenų teisei padėčiai, todėl nagrinėjimas apima šiuos aktualius galimus pareiškėjus: tėvus, globos (rūpybos) institucijas ir prokurorą.

Teisės aktuose nėra reglamentuota, kokiais atvejais ir kuris iš šių subjektų privalo kreiptis į teismą dėl pilnametystės sulaukusių asmenų, turinčių sunkią negalią ir reikalingų nuolatinės globos, pripažinimo neveiksniais tam tikroje srityje ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje. Teisės aktuose įtvirtinta teisė, o ne pareiga, kreiptis į teismą dėl teisinio neveiksnumo pripažinimo ar riboto veiksnio nustatymo. Vietos savivaldos įstatymo 7 straipsnio 32 punktą numato valstybės perduotą savivaldybėms funkciją: socialinės globos teikimo asmenims su sunkia negalia užtikrinimą, o šio straipsnio 37 punkte nurodyta užtikrinti neveiksnių asmenų būklės peržiūrėjimą.

Jau minėtoje Kauno apygardos teismo 2018 m. kovo 7 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e2S-650-555/2018 teismas konstatavo: Civilinio kodekso 3.241 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad globos ir rūpybos institucijos yra savivaldybių institucijos, kurios prižiūri ir kontroliuoja globėjų, rūpintojų ir pagalbą priimančių sprendimus teikiančių asmenų veiklą. Socialinių paslaugų įstatymo 13 straipsnio 8 dalyje numatyta, kad kiekvienos savivaldybės administracijoje turi veikti padalinys, planuojantis socialines paslaugas, administruojantis socialinių paslaugų organizavimą ir bendrųjų socialinių paslaugų bei socialinės priežiūros kokybės kontrolę. Ši įstatymo norma įpareigoja savivaldybės institucijas įsteigti padalinį, atsakingą už socialinių paslaugų ir kitos socialinės paramos organizavimą. Vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalyje pateikiamas savivaldybės institucijos apibrėžimas, iš kurio matyti, kad vykdomosios valdžios funkcijas savivaldybėje atlieka savivaldybės administracijos direktorius. Tai reiškia, kad savivaldybės administracijos direktorius priima sprendimus, susijusius su įstatyme savivaldybei priskirtų funkcijų įgyvendinimu. Šiomis teisės normomis apeliacinėje byloje teismas grindė savivaldos institucijų teisę inicijuoti bylas.

Civilinio kodekso 3.241 straipsnio 1 dalies komentare rašoma, kad komentuojamo straipsnio 1 dalyje sakoma, kad globos ir rūpybos institucijos yra savivaldybių institucijos, kurios prižiūri ir kontroliuoja globėjų ir rūpintojų veiklą. (...) Viena iš savivaldybėms priskirtų funkcijų yra teikti socialines paslaugas ir kitą socialinę paramą. Šią funkciją iš esmės įgyvendina rajonų (miestų) savivaldybių globos

ir rūpybos, socialinės apsaugos, rūpybos, socialinių reikalų ir kiti skyriai (Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2002, p. 460–461).

Teisėjų tarybos 2017 m. kovo 29 d. Teismų nurodytų sunkumų dėl bylų, susijusių su asmens veiksnio ribojimu, nagrinėjimo ir siūlymų tobulinti esamą teisinį reguliavimą apibendrinime rašoma:

„Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 1 dalimi vienu iš privalomų bylų dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje dalyvių nustatyta globos (rūpybos) institucija. Civilinio kodekso 3.241 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad globos ir rūpybos institucijos yra savivaldybių institucijos, kurios prižiūri ir kontroliuoja globėjų, rūpintojų ir pagalbą priimančias sprendimus teikiančių asmenų veiklą. Iš Civilinio proceso kodekso 61 straipsnio 1 dalies matyti, jog savivaldybių institucijos, dalyvaujančios bylų dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje procese išvadai duoti yra kiti proceso dalyviai, kurie teisiškai nesuinteresuoti bylos baigtimi. Civilinio proceso kodekso 49 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog valstybės ir savivaldybių institucijos įstatymų numatytais atvejais gali būti teismo įtraukiamos proceso dalyviais arba įstoti į procesą savo iniciatyva, kad duotų išvadą byloje, siekiant įvykdyti joms pavestas pareigas, jeigu tai yra susiję su viešojo intereso gynimu. Iš 2016 m. rugsėjo 9 d. Lietuvos Aukščiausioje Teisme vykusio teismų pasitarimo dėl bylų, susijusių su asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje, apibendrinimo matyti, kad savivaldybių institucijos bylose turėtų dalyvauti kaip suinteresuoti asmenys (Civilinio proceso kodekso 37 straipsnis, 442 straipsnio 3 punktas), bet ne kaip išvadą teikiančios institucijos. Tačiau pasitaiko atvejų, kai pareiškimuose savivaldybių institucijos nurodomos kaip institucijos, teikiančios išvadą, teismui priėmus nutartį pakeisti procesinę padėtį iš institucijų, teikiančių išvadą, į suinteresuotus asmenis, teismui pateikiami raštai, jog savivaldybių institucijos nėra suinteresuotos baigtimi ir neturėtų būti laikomos suinteresuotais asmenimis“.

Šiuo aspektu pastebėtina, kad Teisėjų tarybos apibendrinime minimame 2016 m. rugsėjo 9 d. Lietuvos Aukščiausioje Teisme vykusio teismų pasitarime buvo keliamas klausimas, ar Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Socialinių reikalų ir sveikatos departamento Socialinės paramos skyrius turėtų byloje būti suinteresuotuoju asmeniu, ar išvadą teikiančia institucija. Atsakant į šį klausimą, rekomendacijoje teismams suformuluotas teiginys: Savivaldybės administracijos Socialinių reikalų ir sveikatos departamento Socialinės paramos skyrius byloje turėtų dalyvauti kaip suinteresuotas asmuo (Civilinio proceso kodekso 37 straipsnis, 442 straipsnio 3 punktas), bet ne kaip išvadą teikianti institucija.

Civilinio proceso kodeksas numato, kad pareiškime dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje turi būti pateikta socialinio darbuotojo išvada apie asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, gebėjimą pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus savarankiškai ar naudojantis pagalba konkrečiose srityse. Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus nustatymo tvarką nustato socialinės apsaugos ir darbo ministras (Civilinio proceso kodekso 465 straipsnis). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. A1-742 „Dėl Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtinto Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus nustatymo tvarkos aprašo 3 punktas nustato, kad asmens galimybes pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus savarankiškai ar naudojantis pagalba konkrečioje srityje vertina ir išvadą rengia socialinių paslaugų centro, psichikos sveikatos centro ar kitų įstaigų (išskyrus seniūnijas, savivaldybės administracijos) socialiniai darbuotojai, paskirti savivaldybės institucijos. Iš pateikto teisinio reguliavimo matyti, kad asmens veiksnio ribojimo byloje teiktina išvada labiau siejama su konkrečiu paskirtu socialiniu darbuotoju, o ne su įstaiga.

Teisingumo ministerijos 2017 m. balandžio 7 d. Teisinio reguliavimo stebėsenos pažymyje Nr. 5R-65 rašoma: „Pritartina Teisėjų tarybos siūlymui atkreipti suinteresuotų institucijų, dalyvaujančių procese, dėmesį dėl procese dalyvaujančių išvadą teikiančių institucijų ir suinteresuotų asmenų tinkamo

įtraukimo. Papildomai pastebėtina, kad Civilinio proceso kodekso 465 straipsnyje numatyta socialinio darbuotojo išvada apie asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, gebėjimą pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus, nesiejant šio darbuotojo su jokia konkrečia institucija, taigi, papildomas institucijos, kurioje dirba socialinis darbuotojas, išvados teikimas dėl to paties klausimo laikytinas netikslingu ir neproporcingu.“

Kaip jau minėta, šioje apžvalgoje aptariami galimi pareiškėjai civilinėse bylose yra tėvai, globos (rūpybos) institucijos ir prokuroras. Teisės aktuose įtvirtinta, kad globos steigimo tikslas – užtikrinti neveiksnaus tam tikroje srityje fizinio asmens teisių ir interesų įgyvendinimą, apsaugą ir gynybą. Tačiau, jeigu pareiškėjai yra tėvai, jiems nėra užtikrinama teisė gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisinei pagalbai gauti, nors Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnio 13 punkte tokia teisė numatyta neveiksniais tam tikroje srityje pripažintų asmenų globėjams bylose dėl teismo sprendimo, kuriuo asmuo pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, peržiūrėjimo ir neveiksniu tam tikroje srityje pripažinto asmens pripažinimo veiksniu ar ribotai veiksniu.

Dėl sulaukusio pilnametystės asmens su negalia tinkamo teisinio atstovavimo civilinėje byloje, nagrinėjant asmens veiksnio bylą

Civilinio proceso kodekso 466 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Teisėjas praneša fiziniam asmeniui, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, kad nagrinėjant bylą dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje būtina, kad jam atstovautų advokatas, ir nustato terminą, per kurį šis fizinis asmuo turi pasirinkti advokatą, teiksiantį jam teisinę pagalbą, ir pranešti apie tai teisėjui. Fizinis asmuo, pasirinkęs advokatą, teiksiantį jam teisinę pagalbą, apie tai praneša teisėjui.“

Šio straipsnio 3 dalyje numatyta pareiga teismui: „Jeigu fizinis asmuo, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, per teismo nustatytą terminą pats nepasirenka advokato, teikiančio jam teisinę pagalbą, teisėjas, kuriam paskirta parengti bylą nagrinėti, praneša valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą organizuojančiai institucijai apie tai, kad asmeniui, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, būtinas advokatas.“

Pagal Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 3 dalį bylinėjimosi dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje išlaidos, išskyrus atstovavimo išlaidas, padengiamos iš valstybės lėšų. Už teismo paskirtas ekspertizes šiose bylose apmokama Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka.

Kitaip atstovavimas reglamentuotas, kai nagrinėjamas pareiškimas dėl fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksniu. Pagal Civilinio proceso kodekso 472 straipsnio 1 dalį bylą dėl fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksniu nagrinėjama laikantis šio Kodekso 467 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse nustatytų taisyklių. Taigi nėra numatyta būtinybė, kad asmeniui atstovautų advokatas ir teismui nėra pareigos pranešti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą organizuojančiai institucijai apie tai, kad asmeniui, kurį prašoma pripažinti ribotai veiksniu tam tikroje srityje, būtinas advokatas.

Ir tik tuo atveju, jeigu nagrinėjant bylą dėl fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksniu tam tikroje srityje nustatoma, kad šis asmuo dėl psichikos sutrikimo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, teismas pareiškėjo prašymu ar savo iniciatyva turi aiškintis ir aplinkybes, ar nėra pagrindo asmenį pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje. Šiuo atveju asmeniui teismas gali taikyti šio Kodekso 467 straipsnio 4 dalyje numatytas priemones. Be to, teismas turi išspręsti šio Kodekso 466 straipsnio 2 ir 3 dalyse nurodytus klausimus. Kai teismui kyla abejonių dėl asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje tikslingumo, visos abejonės turi būti vertinamos asmens, kurį

prašoma pripažinti ribotai veiksnium tam tikroje srityje, naudai ir visais atvejais turi būti taikomos kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančios priemonės (Civilinio proceso kodekso 472 straipsnio 2 dalis).

Toks teisinis reguliavimas ydingas, nes atstovavimo aspektu nepakankamai užtikrina ką tik pilnametystės sulaukusio asmens teises, kai byla inicijuojama dėl asmens pripažinimo ribotai veiksnium tam tikroje srityje. Tai nesiderina su skatinimu rinktis kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančias priemones. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnio 13 punktą teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisei pagalbai gauti pagal šį įstatymą, turi asmenys, kuriuos prašoma pripažinti neveiksniais tam tikroje srityje bylose dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniui tam tikroje srityje, taip pat neveiksniais tam tikroje srityje pripažinti asmenys bylose dėl globos. Asmenys su negalia bylose dėl jų pripažinimo ribotai veiksniais negalėtų pasinaudoti ir šio įstatymo 12 straipsnio 6 punktu, kad teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į turto ir pajamų lygius, turi asmenys, kuriems nustatytas sunkus neįgalumo lygis arba kurie yra pripažinti nedarbingais, t. y. turintys iki 25 proc darbingumą. Pirmuoju atveju, tai asmenys, jau sulaukę pilnametystės (Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 19 straipsnio 1 dalis), o antruoju – darbingumo lygis gali būti dar nenustatytas ar būti didesnis nei 25 proc.

Bylos nagrinėjimo metu teismas turi teisę ir dispoziciją priimti įvairius sprendimus dėl asmens veiksnumo ir teisių apribojimo apimtys. Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teismas, bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad nėra pagrindo fizinį asmenį pripažinti neveiksniui tam tikroje srityje, tačiau yra pagrindas fizinio asmens veiksnumą tam tikroje srityje apriboti, priima sprendimą fizinį asmenį pripažinti ribotai veiksnium tam tikroje srityje. Bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad nėra pagrindo pripažinti fizinį asmenį neveiksniui tam tikroje srityje ar apriboti fizinio asmens veiksnumą tam tikroje srityje, tačiau šiam asmeniui reikalinga pagalba priimant sprendimus, teismas pasiūlo asmeniui, kurio veiksnumą tam tikroje srityje prašoma apriboti, sudaryti su asmeniu, kuriuo jis pasitiki, sutartį dėl pagalbos priimant sprendimus ir tai nurodo sprendime (Civilinio proceso kodekso 473 straipsnio 1 dalis). Bylos nagrinėjimo metu nustatęs, kad yra pagrindas pripažinti asmenį neveiksniui tam tikroje srityje ir kad taip pat yra pagrindas pripažinti asmenį ribotai veiksnium tam tikroje srityje, teismas sprendime nustato baigtinį sričių, kuriose asmuo pripažįstamas neveiksniui, sąrašą ir sričių, kuriose asmens veiksnumas apribojamas, sąrašą. Todėl asmens tinkamas atstovavimas bylose yra itin reikšmingas ir būtinas dėl tam tikrų apsaugos garantijų.

Kalbant apie tinkamo teisinio atstovavimo svarbą asmenims, turintiems sunkią negalią ir sulaukusiems pilnametystės, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje, idant veiksnumas nebūtų ribojamas nesant pakankamo pagrindo, šiame apžvalgos skyriuje aptariama Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-851-343/2018.

Kauno apygardos teismo nagrinėtos bylos fabula tokia: Kauno apygardos prokuratūros viešojo intereso gynimo skyriaus prokurorė pateikė pareiškimą, kuriame prašoma pripažinti fizinį asmenį V. V. neveiksniui tam tikrose turtinių ir neturtinių santykių, šeimos santykių srityse, pripažinti ribotai veiksnium turtinių santykių, asmeninių neturtinių santykių srityse. Kaišiadorių rajono apylinkės teismo nutartimi V. V. paskirta ambulatorinė teismo psichiatrinė ekspertizė jo psichinei būsenai nustatyti, ekspertams pateikti klausimai. Teismo psichiatrinės ekspertizės akte nurodyta, kad detalesniam ištyrimui, tiriamojo psichinės būsenos įvertinimui rekomenduojama tiriamąjį V. V. nukreipti į Utenos ekspertinį skyrių stacionarinei ekspertizei. Prokurorė, atsižvelgdama į teismo psichiatrijos ekspertizės akte išdėstytą pasiūlymą, prašė skirti stacionarią teismo psichiatrinę ekspertizę V. V. psichinei būsenai įvertinti, ekspertizę nukreipiant atlikti Utenos ekspertiniam skyriui.

Tenkindamas V. V. atskirąjį skundą Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2018 m. kovo 29 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. e2S-851-343/2018 atmetė prokurorės prašymą skirti stacionarią teismo psichiatrinę ekspertizę; teismo motyvuose, be kita ko, nurodyta:

„Teismo psichiatrė ekspertė ambulatorinio ekspertinio tyrimo metu nenustatė jokių specifinių V. V. psichikos būsenos ypatybių, kurių tiksliam įvertinimui yra būtinas ilgesnis stebėjimas. Išvadoje nėra nustatytas joks psichikos sutrikimas, t. y. ekspertui nenustačius vieno iš būtinojo asmens pripažinimui neveiksniu kriterijaus – medicininio kriterijaus, nėra detalesnio ištyrimo objekto. Išvadoje nurodytos aplinkybės, jog V. V. yra kurčnebylys (*teismo nutartyje vartojamas terminas*) iš vaikystės, dėl ko jam nustatytas invalidumas, kad gyvena vienas, tvarkosi buityje savarankiškai; kad yra konfliktinė situacija tarp tiriamojo giminaičių, kurie kreipėsi į Kauno apygardos prokuratūrą, bei jį prižiūrinčios O. S. dėl tiriamojo veiksnio įvertinimo, kviečiama televizija, nesudaro objektyvaus pagrindo V. V. skirti stacionarinę ekspertizę ir jį siųsti į ligoninę taip nepagrįstai suvaržant asmens teises ir laisves.“

Pateiktos bylos aplinkybės atskleidžia, kad prokuratūros viešojo intereso gynimo skyriaus prokurorė teismui teikė abejotiną pareiškimą ir prašė skirti stacionarią teismo psichiatrinę ekspertizę, nesant tam rimto pagrindo. Teismo psichiatrijos ekspertė, išnagrinėjusi ekspertizei atlikti pateiktą civilinės bylos medžiagą, ambulatorinę asmens sveikatos istoriją, apklaususi apklausoje dalyvavusį tiriamąjį dalyvaujant dviem gestų kalbos vertėjams, pateikė išvadą, kad tiriamasis V. V. yra kurčnebylys iš vaikystės, dėl ko jam nustatytas invalidumas; tiriamajam joks psichikos sutrikimas, medicininis kriterijus nenustatytas; psichiatro įskaitoje neįrašytas, nekonsultuotas ambulatoriškai, iki šiol gyvena vienas, tvarkosi buityje savarankiškai. Ir vis dėlto prokurorė rekomendavo asmenį nukreipti stacionarinei ekspertizei. Tai rodo prokurorės, ekspertės ir pirmosios instancijos teismo atmetiną ir paviršutinišką požiūrį į asmens su negalia teises. Tačiau byloje netaikyta Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 4 dalies nuostata, kad asmuo, kuris padavė aiškiai nepagrįstą pareiškimą dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, teismo nutartimi gali būti nubaustas nuo 50 iki 600 Eur bauda. Iš šio asmens taip pat priteisiamos bylinėjimosi išlaidos.

Dėl asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje tikslingumo ir kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančių priemonių taikymo asmenims, ką tik sulaukusiems pilnametystės

Iš ankstesniame apžvalgos skyriuje aptartos Kauno apygardos teismo 2018 m. kovo 29 d. nutarties taip pat minėtini argumentai, kad sprendžiant dėl sričių, kuriose asmuo pripažintinas neveiksniu ar ribotai veiksniumi, turi būti taikomas dviejų kriterijų visetas. Pirma, turi būti nustatytas asmens psichinės sveikatos sutrikimas. Tačiau konstatuotas medicininis kriterijus nėra pakankamas asmens veiksniumi apriboti – be medicininės diagnozės būtina analizuoti psichinio sutrikimo poveikį asmens socialiniams gebėjimams. Pagal CK 2.10 straipsnio 1 dalies ir Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 4 straipsnio nuostatas, yra du būtini neveiksnumo nustatymo kriterijai: medicininis – asmens psichinė liga ar proto negalia, nustatyta arba patvirtinta asmens psichinei būsenai nustatyti teismo paskirtos teismo psichiatrijos ekspertizės metu (CPK 466 straipsnis, 467 straipsnio 4 dalis), ir juridinis – psichinės ligos ar proto negalios nulemtas asmens negalėjimas suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti.

Kaip jau šioje apžvalgoje minėta, kai teismui kyla abejonių dėl asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje tikslingumo, visos abejonės turi būti vertinamos asmens, kurį prašoma pripažinti ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, naudai ir visais atvejais turi būti taikomos kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančios priemonės (Civilinio proceso kodekso 472 straipsnio 2 dalis).

Minėtini gerieji šio kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančio principo taikymo pavyzdžiai. Utenos apylinkės teismo Anykščių rūmų 2017 m. balandžio 10 d. sprendimu civilinėje byloje Nr. 2YT-28-266/2017 buvo atmestas Anykščių rajono savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyriaus pareiškimas dėl V. B. pripažinimo neveiksnia bei ribotai veiksnia turtinių ir asmeninių neturtinių santykių srityse. Sprendime nurodyta, kad siekiant apsaugoti ir užtikrinti V. B. asmens visapusišką bei lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą asmens prigimtiniam orumui, teismas sprendžia, kad pareiškėjo pareiškimas atmestinas. Atsižvelgiant į tai, kad nagrinėjamoje byloje tėvų bei pačios V. B. paaiškinimais nustatyta, kad jai reikalinga pagalba, išaiškintina, kad pilnametis veiksnus fizinis asmuo gali raštu sudaryti sutartį su pilnamečiu veiksnium fizinium asmeniu, kuriuo jis pasitiki, dėl pagalbos priimant sprendimus tam tikrose gyvenimo srityse (CK 3.279¹ – 3.279³ straipsniai).

Pagal Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 2 dalies ir 473 straipsnio 1 dalies nuostatas, teismas turi diskreciją teismo sprendime pasiūlyti asmeniui sudaryti sutartį dėl pagalbos priimant sprendimus (Civilinio kodekso 3.279¹, 3.279² ir 3.279³ straipsniai). Reikia manyti, kad toks teismo siūlymas privalomas notarui, kuris negalėtų atsisakyti tokio pobūdžio sutartį tvirtinti vadovaudamasis Notariato įstatymo 31 straipsnio nuostata: tvirtinant sandorius, įsitikinama fizinių asmenų veiksnumu. Pagalbos priimant sprendimus institutas Lietuvos teisės sistemoje pakankamai naujas, todėl šioje srityje nepavyko rasti teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso 511 straipsnį „Skundo dėl notarinių veiksmų padavimas“. Be to, tokio pobūdžio sutarčių sudaryta itin mažai (2018 m. gruodžio 31 d. buvo pasirašyta ir Neveiksnių ir ribotai veiksnų asmenų registre įregistruota tik vos 11 asmenų, sudariusių pagalbos priimant sprendimus sutarčių). Nėra žinoma, kiek sutarčių dėl pagalbos priimant sprendimus notariats atsisakė tvirtinti, nes šios sutartys, kaip minėta, sudaromos notarine forma.

Sunkią negalią turinčio asmens interesams užtikrinti pakanka sudaryti sutartį dėl pagalbos priimant sprendimus, tačiau jeigu dėl negalios kompleksiško pagalbą teikiantis asmuo užtikrina (teikia) ir slaugą, pagalbą ar pan., tai tikėdamasis socialinių garantijų, jis turėtų būti paskirtas veiksnus asmens rūpintoju (Civilinio kodekso 3.279 straipsnis). Kalbant apie socialines garantijas, pažymėtinas Sveikatos draudimo įstatymo 6 straipsnio 4 dalies 9 punkte numatytas sveikatos draudimas valstybės lėšomis ir Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 6 straipsnio 3 dalyje numatytas socialinis draudimas: „nesukakęs senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalus asmens globėju ar rūpintoju, slaugantys namuose šį neįgalų asmenį, draudžiami valstybės lėšomis pensijų ir nedarbo socialiniu draudimu.“.

Galima teisinė situacija, kai pagalbos priimant sprendimus sutartis pasirašoma su vienu fiziniu asmeniu, o veiksnus asmens rūpintojo paskyrimui inicijuojama byla dėl kito fizinio asmens. Tokiu atveju tarp šių teisės institutų atsirastų konkurencija ir teisinis neaiškumas. Apskritai Civiliniame kodekse išlikęs veiksnus asmens rūpybos institutas laikytinas anachronizmu, nes jo turinys neaiškus, o dažniausiai naudojamas kaip priemonė rūpintojo socialinėms garantijoms užtikrinti. Šis institutas galėtų būti pakeistas (pritaikytas) pagalbos priimant sprendimus sudėtingesniems atvejams.

Yra pagrindas teigti, kad dalis ne tik veiksnus asmens rūpybos, bet ir veiksnus ribojimo bylų inicijuojamos dėl pagalbą teikiančio asmens socialinių garantijų užtikrinimo. Taigi slaugančiųjų socialinės garantijos užtikrinamos ribojant (paneigiant) asmenų su sunkia negalia teises, nors minėtas garantijas užtikrinus, pavyzdžiui, administraciniais sprendimais ar kitomis priemonėmis, neliktų poreikio riboti veiksnumą.

[Teisė būti išklaustam asmeniškai civiliniame procese, nagrinėjant asmens veiksnus ribojimo bylą](#)

Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Byloje dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje dalyvaujantys asmenys, be pareiškėjo, yra asmuo, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, taip pat globos (rūpybos) institucija. Teismas kaip dalyvaujančius byloje suinteresuotus asmenis gali įtraukti asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, artimuosius giminaičius ar kartu gyvenančius jo šeimos narius.“

Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Tik tais atvejais, kai fizinio asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, dėl sveikatos būklės, patvirtintos asmens sveikatos priežiūros įstaigos išvada, negalima iškviešti ir apklausti teisme ar įteikti jam teismo dokumentų, byla gali būti nagrinėjama šiam asmeniui nedalyvaujant.“

Teismų praktika šiuo aspektu nėra vienareikšmė. Nors pateikiamos bylos nėra susijusios su ką tik pilnametystės sulaukusių asmenų teisėmis, tačiau teisės principo „teisė būti išklausytam asmeniškai“ tinkamas taikymas yra aktualus tokio pobūdžio byloms.

Iš Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 29 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 2A-674-544/2009 matyti, kad apeliacinėje byloje apeliantas nurodė: teismas priėmė sprendimą be jo (apelianto) dalyvavimo, todėl jo teisės buvo pažeistos. Apeliacinės instancijos teismas su apelianto argumentais nesutiko motyvuodamas, kad teismo posėdyje dalyvavo apelianto atstovas advokatas, kuris teismui teikė įrodymus, prašymus ir tinkamai atstovavo apeliantui, o teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akte yra konstatuota, kad R. N. dėl savo sveikatos būklės negali dalyvauti teismo posėdžiuose. Nekvestionuojant teismo sprendimo pagrįstumo, vis dėlto abejotina, kad apeliaciją sugebėjęs pateikti asmuo dėl savo sveikatos būklės negalėjo dalyvauti pirmosios instancijos teismo posėdžiuose.

Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 4 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-302-524/2008 priimtas kitoks sprendimas. Pastarojoje byloje apeliaciniu skundu suinteresuotas asmuo R. L. prašė panaikinti Tauragės rajono apylinkės teismo 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimą, nes pirmosios instancijos teismas neišklausė jo, nepranešė apie teismo posėdį, todėl priimtas teismo sprendimas yra neteisingas. Nors 2006 m. gruodžio 28 d. teismo psichiatrijos ekspertizės akte konstatuota, kad R. L. dėl organinio amnezinio sindromo, ryškių atminties sutrikimų negali dalyvauti teismo posėdyje ir negali būti apklausiamas (ši išvada proceso eigoje patikslinta), apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą, pateikdamas žemiau nurodytus motyvus:

„Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008-07-11 nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2008 teismams yra išaiškinęs, kad pagal CPK 464 straipsnio 1 dalį byloje dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu dalyvaujantys asmenys yra pareiškėjas, taip pat asmuo, kurį prašoma pripažinti neveiksniu, ir globos institucija, kaip suinteresuoti asmenys. To paties straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu fizinio asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu ar ribotai veiksnium, dėl sveikatos būklės, patvirtintos eksperto išvada, negalima iškviešti ir apklausti teisme ar įteikti jam teismo dokumentus, teismas bylą nagrinėja šiam asmeniui nedalyvaujant. CPK 467 str. 1 d. nustatyta, kad bylą dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu teismas nagrinėja žodinio proceso tvarka, pranešęs minėtiems dalyvaujantiems byloje asmenims. Pranešimas šios normos prasme reiškia ne bet kokią informavimą, kurį buvus įrodinėja pareiškėja D. L., nurodydama, jog ji pranešė R. L. apie iškeltą bylą, o apie tinkamą informavimą CPK 117-124 str. nustatyta tvarka. Iš išdėstytų procesinio įstatymo nuostatų darytina išvada, kad nurodyta proceso dalyvių sudėtis yra būtina, išskyrus atvejį, kai asmuo, kurį prašoma pripažinti neveiksniu, dėl savo sveikatos būklės, patvirtintos eksperto išvada, negali dalyvauti teismo posėdyje. Tai reiškia, kad byla dėl asmens pripažinimo neveiksniu nedalyvaujant šiam asmeniui, kai dėl jo eksperto išvadoje nepatvirtinta ar eksperto neišaiškinta, jog jis dėl psichinės būklės negali dalyvauti teismo posėdyje, negali būti nagrinėjama. Juolab šiam asmeniui nedalyvaujant negali vykti teismo posėdis, kuriame iš esmės

svarstomas jo neveiksnumo nustatymo klausimas. Šioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R(99)4 13 principą – teisę būti asmeniškai išklausytam, pagal kurią ši suinteresuoto asmens teisė turėtų būti garantuota kiekviename procese, kuris galėtų turėti įtakos jo teisiniam veiksnui, bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, kur taip pat pripažįstama, kad bylose, kuriose sprendžiamas asmens teisinio veiksnumo klausimas, psichikos sutrikimų turintis asmuo turėtų būti išklausytas asmeniškai arba turėtų būti naudojama kokia nors atstovavimo forma. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymi, kad atsižvelgiant į proceso dėl asmens pripažinimo neveiksniu teises ir socialines pasekmes asmeniui šio asmens savarankiškumui ir laisvei, jo tiesioginis dalyvavimas teismo procese yra būtinas ne tik dėl jo, kaip byloje dalyvaujančio asmens, procesinių teisių (teisės būti asmeniškai išklausytam, teisės pareikšti nušalinimą bylą nagrinėjančiam teisėjui, teisės duoti paaiškinimus, dėstyti argumentus ir teikti prašymus, teisės išdėstyti savo nuomonę baigiamojoje kalboje) įgyvendinimo užtikrinimo, bet ir dėl galimybės teisėjui susidaryti objektyvią nuomonę apie asmens, kurį prašoma pripažinti neveiksniu, psichinę būklę bei gebėjimą suvokti savo veiksmų reikšmę ar juos valdyti ir taip patikrinti byloje surinktos medžiagos, taip pat ir teismo psichiatro eksperto išvados, kuri teismui nėra privaloma (CPK 218 straipsnis), tikrumą bei tinkamai įvertinti juridinį asmens neveiksnumo kriterijų.“ Ypač objektyvios teismo nuomonės susidarymas reikšmingas pirmą kartą nustatant asmeniui, sulaukusiam pilnametystės, neveiksnumą tam tikroje srityje ar veiksnumo apribojimą tam tikroje srityje.

Dėl globos ar rūpybos nustatymo, globėjo ar rūpintojo paskyrimo neveiksniui tam tikroje srityje ar ribotai veiksnui tam tikroje srityje asmeniui bylos nagrinėjimo atskirų aspektų

Civilinio kodekso 2.10 straipsnio 1 dalis nustato: Fizinis asmuo, kuris dėl psichikos ir elgesio sutrikimo negali suprasti savo veiksmų tam tikroje srityje reikšmės ar jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažintas neveiksniu toje srityje. Neveiksniui tam tikroje srityje asmeniui šioje srityje yra nustatoma globa.

Civilinio kodekso 2.11 straipsnio 1 dalis nustato: Fizinis asmuo, kuris dėl psichikos ir elgesio sutrikimo iš dalies negali suprasti savo veiksmų tam tikroje srityje reikšmės ar jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažintas ribotai veiksnui toje srityje. Kai asmens veiksnumas apribojamas tam tikroje srityje, jam yra nustatoma rūpyba.

Iš šių nuostatų matyti, kad teisės normomis įtvirtinami atskiri teisės institutai: 1) neveiksnumo tam tikroje srityje; 2) neveiksnaus tam tikroje srityje asmens globos; 3) ribotai veiksniaus tam tikroje srityje; ir 4) ribotai veiksniaus tam tikroje srityje asmens rūpybos. Atitinkamai nustačius globą skiriamas globėjas; o nustačius rūpybą – rūpintojas.

Globos steigimo tikslas – užtikrinti neveiksnaus tam tikroje srityje fizinio asmens teisių ir interesų įgyvendinimą, apsaugą ir gynybą. Civilinio kodekso 3.238 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog globa yra nustatoma siekiant įgyvendinti, apsaugoti ir apginti neveiksnaus tam tikroje srityje fizinio asmens teises ir interesus. Skiriant asmenį globėju, turi būti atsižvelgiama į jo moralines ir kitokias savybes, jo galimybę įgyvendinti globėjo ar rūpintojo funkcijas, jo santykius su asmeniu, kuriam nustatoma globa ar rūpyba, į globotinio ar rūpintinio pageidavimą, į globėjo ar rūpintojo pageidavimą bei kitas turinčias reikšmės aplinkybes (Civilinio kodekso 3.242 straipsnio 3 dalis). Skiriant globėją yra ginamas ne globėju siekiančio tapti asmens interesas globoti neveiksnų asmenį, o neveiksnaus asmens interesas gauti jo interesus labiausiai atitinkančią globą. Parenkant globėją turi būti įvertinama tiek pretenduojančio tapti globėju asmenybė, tiek asmens ryšys su neveiksniu tam tikroje srityje asmeniu, tiek ir gebėjimas faktiškai

įgyvendinti globėjo funkcijas, atsižvelgiant į neveiksnaus asmens tam tikroje srityje interesų prioriteto principą (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2013 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-369/2013).

Pagal Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 4 dalį teismo sprendimu, kuriuo fizinis asmuo pripažįstamas neveiksniu tam tikroje srityje, gali būti išsprendžiami ir globos nustatymo ar globėjo šiam asmeniui paskyrimo klausimai šio Kodekso XXX skyriuje nustatyta tvarka. Nors iš Civilinio proceso kodekse įtvirtinto reguliavimo matyti, kad asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniumi tam tikrose srityse klausimai sprendžiami atskirose bylose, tačiau teismui suteikta teisė toje pat byloje priimti tiek su neveiksnumu susijusius sprendimus, tiek sprendimus dėl globėjo (rūpintojo) skyrimo.

Tokia nuostata pateisinama dėl proceso koncentracijos ir ekonomiškumo, nes sutrumpina teisinio neapibrėžtumo laikotarpį. O ir asmens neveiksnumo tam tikrose srityse ribojimas nėra ir negali būti tikslas, nes tikslas – skirti globėją ar rūpintoją, o tai ypač svarbu asmeniui sulaukus pilnametystės amžiaus ir negalinčiam tinkamai įgyvendinti savo teisių ir pareigų be pagalbos, kai teisės sistemoje nėra veiksmingų alternatyvių institutų.

Tačiau atskiri teismai ignoruoja globos steigimo tikslą ir reikalauja iš pareiškėjų pateikti globėjo kandidatūrą jau inicijuojant bylą dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje, net jeigu pareiškėjas negali nurodyti tinkamos kandidatūros. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. kovo 7 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. e2S-650-555/2018 buvo panaikinta Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2018 m. sausio 29 d. nutartis, kuri, be kita ko, buvo motyvuojama tuo, kad pareiškime privalo būti nurodyta, kas galėtų būti asmuo, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikrose srityse, globėju ir jį būtina įtraukti į bylą suinteresuotu asmeniu.

Atsižvelgiant į teisinio reguliavimo dviprasmiškumą, Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 4 dalis turėtų būti patikslinta: „(...) gali būti išsprendžiami ir globos nustatymo ar globėjo šiam asmeniui paskyrimo klausimai šio Kodekso XXX skyriuje nustatyta tvarka, jeigu procesiniuose dokumentuose pateikta globėjo kandidatūra“.

Apžvelgiant bylos dėl globos ar rūpybos nustatymo, globėjo ar rūpintojo paskyrimo neveiksniui tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje asmeniui nagrinėjimą, pastebėtina, kad neaiški Civilinio proceso kodekso 507 straipsnio 2 dalies nuostatos paskirtis dėl rašytinio proceso: „Byla dėl globos ar rūpybos nustatymo nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai teismas pripažįsta būtinu žodinį bylos nagrinėjimą“. To paties straipsnio 3 dalis numato žodinį procesą: „Byla dėl globos ar rūpybos nustatymo ir globėjo ar rūpintojo paskyrimo nagrinėjama žodinio proceso tvarka.“

Galima būtų daryti prielaidą, kad Civilinio proceso kodekso 507 straipsnio 2 dalis taikoma, kai asmuo yra gydymo, auklėjimo ar globos (rūpybos) institucijose, todėl įstatymo rengėjai nematė reikalo numatyti globėjo ar rūpintojo skyrimą, nes šias funkcijas vykdo įstaiga. Tai tarsi patvirtintų Civilinio proceso kodekso 3.241 straipsnio 2 dalis: „Asmenų, teismo pripažintų neveiksniais tam tikroje srityje ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje, esančių gydymo, auklėjimo ar globos (rūpybos) institucijose, globos ir rūpybos funkcijas atlieka atitinkama gydymo, auklėjimo ar globos (rūpybos) institucija tik tol, kol paskiriamas nuolatinis globėjas ar rūpintojas.“

Tačiau Civilinio proceso kodekso 3.242 straipsnio 4 dalis kalba apie atitinkamos gydymo, auklėjimo ar globos (rūpybos) institucijos, kurioje yra neveiksnius tam tikroje srityje ar ribotai veiksnius tam tikroje srityje asmuo, paskyrimą globėju ar rūpintoju. O iš Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. liepos 25 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 2S-1042-796/2019 matyti, kad Šilutės socialinių paslaugų centras paskirtas R. B. globėju, asmeniui šiame centre net negyvenant.

Kitoje byloje Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2017 m. gruodžio 18 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 2S-1058-372/2017 išsprendė apeliacinę bylą, kurioje pirmosios instancijos teismas skundžiama nutartimi nuolatinio rūpintojo paskyrė Šiaulių miesto savivaldybės globos namus ir toje pačioje įstaigoje nustatė asmens rūpybos vietą, bet neatsižvelgė į tai, kad Šiaulių miesto savivaldybės

globos namuose asmeniui gali būti suteikta tik trumpalaikė institucinė globa, kurios trukmė gali būti ne ilgesnė nei 6 mėnesiai per metus. Apeliacinė instancija atmetė apeliacinį skundą nurodydama motyvus, kad apelianto (suinteresuoto asmens) Šiaulių miesto savivaldybės administracijos Socialinių paslaugų skyriaus atskirojo skundo argumentas, jog pirmosios instancijos teismas Šiaulių miesto savivaldybės globos namus skyrė nuolatiniu I. B. rūpintoju. Kaip matyti iš skundžiamos teismo nutarties rezoliucinės dalies, pirmosios instancijos teismas, nutardamas rūpintoju skirti Šiaulių miesto savivaldybės globos namus, nėra nurodęs, kad rūpintojas skiriamas nuolatiniam laikui. Teismas skyrė Šiaulių miesto savivaldybės globos namus I. B. rūpintoju remdamasis tuo, kad I. B. pagal (duomenys neskelbtini) trumpalaikės socialinės globos finansavimo sutartį atvyko gyventi trumpalaikėi socialinei globai nuo 2017 m. spalio 10 dienos į Šiaulių miesto savivaldybės globos namus. Įstaiga sutiko būti skirta ribotai veiksnios I. B. rūpintoju, o teismas, pripažinęs asmenį neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, privalo nedelsdamas skirti šio asmens globėją ar rūpintoją toje srityje (CK 3.242 straipsnis). Šis teismo sprendimas atskleidžia sistemine problemą, kai nesant fizinių asmenų – kandidatų tapti asmenis, kurių prašoma pripažinti neveiksniu/ribotai veiksnium, globėju (rūpintoju) yra automatiškai skiriamas juridinis asmuo-įstaiga, kurioje tuo metu asmeniui teikiamos paslaugos, net jei tokia įstaiga negali teikti ilgalaikių paslaugų ir tuo pačiu – užtikrinti nuolatinę globą/rūpybą.

Civilinio proceso kodekso 507 straipsnio 3 dalis nustato, kad byla dėl globos ar rūpybos nustatymo ir globėjo ar rūpintojo paskyrimo nagrinėjama būtinai dalyvaujant asmeniui, pripažintam neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, globos ir rūpybos institucijos atstovui, kuris duoda išvadą teisme, ir asmeniui, kuri rekomenduojama skirti globėju ar rūpintoju. Neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje pripažintas asmuo turi teisę teismo posėdyje išdėstyti savo nuomonę dėl globėjo ar rūpintojo kandidatūros, jeigu tai galima atsižvelgiant į jo sveikatos būklę. Kai neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje pripažinto fizinio asmens dėl sveikatos būklės, patvirtintos asmens sveikatos priežiūros įstaigos išvada, negalima iškviesti ir apklausti teisme, byla gali būti nagrinėjama šiam asmeniui nedalyvaujant. Be to, teismas, atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą, gali pripažinti, kad būtina, jog neveiksniu tam tikroje srityje pripažintam asmeniui atstovautų advokatas.

[Laikinosios apsaugos priemonės fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje byloje ir globos ar rūpybos nustatymo ir globėjo ar rūpintojo paskyrimo byloje](#)

Civilinio proceso kodekso 145 straipsnio 1 dalyje pateiktas laikinųjų apsaugos priemonių sąrašas nėra baigtinis, teismas savo nuožiūra gali skirti ir kitas laikinasias apsaugos priemones, kurių nesiėmus, teismo nuomone, įvykdyti teismo sprendimą gali būti sunkiau arba išvis neįmanoma. Visais atvejais teismas, taikydamas laikinasias apsaugos priemones, atsižvelgia į tai, kokio pobūdžio byla nagrinėjama, į ieškinių reikalavimų rūšį ir dydį, šalies veiksmus ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes.

Pagrindinė laikinųjų apsaugos priemonių taikymo klausimą reglamentuojančio CPK XI skyriaus 5 skirsnio teisės normų paskirtis ir tikslas yra užtikrinti laikiną ginčo objekto apsaugos mechanizmą ir būsimo teismo sprendimo įvykdymą. Taikydamas laikinasias apsaugos priemones, teismas nesprendžia ginčo tarp šalių, o tik patikrina, ar yra pagrindas jas taikyti.

Nėra pagrindo abejoti dėl būtinumo taikyti laikinasias apsaugos priemones, kai asmuo, sulaukęs pilnametystės, teismo pripažįstamas neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje, jeigu, pavyzdžiui, yra būtina atlikti asmens vardu ir interesais tam tikrus teisinius veiksmus arba nėra (nerandama) tinkamos kandidatūros į nuolatinius globėjus ar rūpintojus. Tačiau teisės sistemoje pilnametystės sulaukusių asmenų laikinosios globos ir laikinosios rūpybos instituto nėra. Vis dėlto Šiaulių

apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2018 m. gegužės 8 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e2S-408-883/2018 padarė išvadą, kad pirmosios instancijos teismas tinkamai įvertino byloje esančius duomenis ir įrodymus ir pagrįstai neveiksniu tam tikroje srityse pripažinto J. D. laikinuoju globėju ir turto administratoriumi paskyrė D. P.

Teisiniam sureguliuojamam lieka atviras klausimas, ar laikinuoju globėju arba rūpintoju gali būti skiriamas juridinis asmuo. Kaip matyti iš šioje apžvalgoje minėtos Klaipėdos apygardos teismo apeliacinės bylos civilinėje byloje Nr. 2S-1042-796/2019, Tauragės apylinkės teismo Šilutės rūmai 2019 m. kovo 8 d. nutartimi globėju skyrė Šilutės socialinių paslaugų centrą, asmeniui šiame centre negyvenant. Toks sprendimas neiškus Civilinio kodekso 3.241 straipsnio 2 dalies ir 3.242 straipsnio 4 dalies prasme.

Teismų praktikoje esama bylų, kuriose buvo prašoma taikyti laikinąsias apsaugos priemones ir bylose dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje. Antai Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2017 m. gruodžio 14 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. e2S-1785-538/2017 konstatuota, kad šioje proceso stadijoje nėra objektyvių duomenų, kurių pagrindu teismas galėtų konstatuoti būtinumą taikyti laikinąsias apsaugos priemones, tokia laikinoji apsaugos priemonė netikslinga ir neproporcinga siekiamiems tikslams. Taip pat pažymėtina, kad apeliantės prašomos laikinosios apsaugos priemonės netaikymas užtikrina esamos padėties stabilumą ir teisinį apibrėžtumą bylos nagrinėjimo laikotarpiui ir atitinka suinteresuoto asmens O. B. interesus, todėl apeliacinės instancijos teismas konstatuoja, kad pirmosios instancijos teismas apeliantės prašymą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo atmetė pagrįstai (CPK 144 straipsnis). Teismas taip pat motyvavo, kad tam tikri apeliantės reikalavimai galėtų būti reiškiama kaip savarankiškas reikalavimas CPK nustatyta tvarka pareiškėjo atžvilgiu, o ne kaip laikinoji apsaugos priemonė byloje dėl neveiknumo nustatymo.

Kitoje byloje apeliacine tvarka nagrinėtas atskirasis skundas, kai pareiškėja, paduodama pareiškimą dėl D. Z. pripažinimo neveiksniu, pateikė prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones – nustatyti D. Z. laikiną globą bei laikinąją globėją ir turto administratore paskirti pareiškėją V. Š. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 28 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. e2S-1070-267/2016 atskirasis skundas netenkintas, nurodžius, kad globėjas gali būti skiriamas tik asmeniui, kuris teismo sprendimu pripažintas neveiksniu tam tikroje srityje, bylos nagrinėjimo procese iki sprendimo priėmimo asmens, turinčio specialų nuolatinės slaugos poreikį, teisėti interesai lieka neįgyvendinti ir jo teisės neapsaugotos. Šiuo atveju pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas pareiškėjos prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones – nustatyti jos motinai laikinąją globą, paskirti ją motinos globėją ir turto administratore, iki teismas priims byloje sprendimą, pagrįstai sprendė, kad tik pateikus ekspertizės išvadą bus galima spręsti dėl asmens psichinės būklės ir asmens gebėjimo suprasti ir valdyti savo veiksmus.

Minimoje apeliacineje byloje teismas taip pat motyvavo, kad CPK 144 straipsnio 2 dalis numato teismo teisę savo iniciatyva taikyti laikinąsias apsaugos priemones, kai tai būtina siekiant apginti viešąjį interesą, o nesiėmus šių priemonių būtų pažeistos asmens, visuomenės ar valstybės teisės ir teisėti interesai. Tam tikrais atvejais teismui nesiėmus laikinųjų apsaugos priemonių prašomam pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje asmeniui ar jo turtui gali atsirasti neigiamų pasekmių, todėl iš dalies sutiktina su atskirojo skundo argumentu, kad nagrinėjamu atveju liko neįvertinta rizika dėl D. Z. dalyvavimo jai nenaudinguose sandoriuose. Apeliacinės instancijos teismas vertina, kad šiuo atveju siekiant išlaikyti esamą padėtį (*status quo*) (Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr.e2-262-464/2015) ir turint tikslą užtikrinti prašomos pripažinti neveiksniu tam tikroje srityse D. Z. turto saugumą, būtina taikyti draudimą perleisti jai nuosavybės teise priklausantį turtą.

Iš Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso teisės normų ir teismų praktikos analizės galima daryti išvadą, kad sulaukusių pilnametystės asmenų visos teisės ir pareigos per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje, negali būti užtikrintos taikant

laikinosios globos (rūpybos). Tačiau taikant laikinasias apsaugos priemones galima užtikrinti minėtų asmenų atskiras konkrečias teises, pavyzdžiui, paveldėjimo, sandorių sudarymo ir pan.

Šiame kontekste derėtų paminėti, kad Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. lapkričio 13 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2S-1743-524/2014 užsimenama apie galimybę išimtiniais atvejais skirti laikinąjį globėją, nors, kaip minėta, tokio teisės instituto suaugusiems asmenims Lietuvos teisės sistemoje nėra. Nutartyje rašoma: „(...) atsižvelgiant šioje byloje į iškelta klausimo subtilumą – asmens pripažinimo neveiksniu, laikinojo globėjo paskyrimas įmanomas tik išimtiniais atvejais, kai yra įrodymų, jog yra reali grėsmė asmens sveikatai, gyvybei, aplinkiniams asmenims, nes priešingu atveju yra pažeistos tokio asmens prioritentinė pažeidžiamo asmens (dėl psichikos sutrikimo) teisių gynyba, galiojanti ir procese dėl neveiknumo nustatymo. Prioritentinė tokio asmens teisių gynyba įtvirtinta tarptautiniuose teisės aktuose: Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (6 ir 8 straipsniai), Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948-12-10 priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kurioje skelbiama, jog kiekvienas, kad ir kur būtų, turi teisę būti pripažintas teisinių santykių subjektu (Deklaracijos 6 straipsnis).“

Taigi galima matyti teismų praktikos nenuoseklumą. Ši problema iškelta ir Teisingumo ministerijos 2019 m. gegužės 23 d. Teisinio reguliavimo stebėsenos pažymoje Nr. 5R-137, kurioje teigiama: „Teismai nurodė, kad, atsižvelgiant į šeimos bylų ir veiksnio ribojimo bylų nagrinėjimo ypatumus ir panašumą, įvertinus tai, kad pirmą kartą sprendžiant klausimą dėl fizinio asmens veiksnio ribojimo yra skiriama teismo psichiatrijos ekspertizė, dėl kurios iki vienerių metų gali užtrukti bylos nagrinėjimas, o iki civilinės bylos išnagrinėjimo iš esmės būtina apsaugoti galimai neveiksnaus ar ribotai veiksniaus tam tikrose srityse asmens turtą ir (ar) nustatyti jo valdymo, naudojimo neveiksnaus ar ribotai veiksniaus tam tikroje srityje asmens interesais būdą, paskirti laikinąjį globėją ir pan., siūlytina tikslinti CK ir (ar) CPK nuostatas, teismui suteikiant diskrecijos teisę spręsti klausimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo asmens veiksnio ribojimo byloje.“ Minėtoje pažymoje šis teismų pasiūlymas atmetas paviršutiniškais teiginiais: „(...) CPK ši galimybė jau yra numatyta. CPK 443 straipsnio, kuris nustato ypatingosios teisenos bylų (taigi, ir bylų dėl asmens veiksnio ribojimo) nagrinėjimo ypatumus, 8 dalyje nustatyta, kad nagrinėjantis bylą CPK V dalyje nustatyta tvarka teismas turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės; teismas savo iniciatyva gali taikyti laikinasias apsaugos priemones, pareikalauti užtikrinti nuostolių atlyginimą, vieną laikinąją apsaugos priemonę pakeisti kita, panaikinti laikinasias apsaugos priemones.“

Kitos kliūtys asmenims, turintiems sunkią negalią (reikalingiems nuolatinės globos), sulaukusiems pilnametystės, tinkamai įgyvendinti žmogaus teises ir pareigas

Administracinių ir viešųjų paslaugų teikimas asmenims, turintiems sunkią negalią ir sulaukusiems pilnametystės, per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas

Pagal Civilinio kodekso 3.160 straipsnio 1 dalį, tėvų teisės ir pareigos baigiasi vaikui sulaukus pilnametystės ar tapus veiksniu. Sulaukus pilnametystės taip pat baigiasi vaiko laikinoji ar nuolatinė rūpyba (Civilinio kodekso 3.255 straipsnio 2 punktą ir 3.258 straipsnio 1 punktą). Todėl asmenys su sunkia negalia, sulaukę pilnametystės, per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas, netenka teisinio

atstovavimo, jeigu negalios pobūdis ir sunkumas neleidžia jiems patiems save atstovauti ar patvirtinti įgaliojimą dėl kito asmens atstovavimo (Civilinio kodekso 2.138 straipsnis).

Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 6 straipsnis numato, kad visos valstybės bei savivaldybių institucijos ir įstaigos teikia neįgaliesiems, jų šeimos nariams arba jų atstovams pagal įstatymą, specialistams, dirbantiems neįgaliųjų socialinės integracijos srityje, informaciją apie įgyvendinamas ir numatomas įgyvendinti neįgaliųjų socialinės integracijos programas, teikiamas paslaugas ir materialinę paramą. Visa informacija neįgaliesiems turi būti teikiama jiems prieinama forma.

Civilinis procesas dėl asmens pripažinimo neveiksnium tam tikroje srityje arba ribotai veiksnium tam tikroje srityje ir globėjo ar rūpintojo skyrimo užtrunka ne vieną mėnesį, todėl, pavyzdžiui, neužtikrinamos asmens galimybės gauti kitą nei numatyta Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme informaciją iš institucijų ir įstaigų. Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymo 4 straipsnio 1 dalis numato, kad institucijos privalo teikti pareiškėjams ar jų atstovams dokumentus. Klausimas – kaip tokia įstatyminė nuostata įgyvendinama praktiškai, t. y. kaip tokia informacija teikiama sunkią negalią turinčiam asmeniui, kai nėra jo įstatyminio atstovo.

Esant būtinybei, toks asmuo negali įgyvendinti ir Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatyme numatytos pareigos (Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalis, 4 straipsnio 6, 7, 8 ir 9 dalys).

Asmens tapatybės dokumentų išdavimas reglamentuotas Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės ir paso įstatyme bei Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro 2019 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 1V-574/V-195 patvirtintame naujos redakcijos Asmens tapatybės kortelės ir paso išdavimo tvarkos apraše. Šio Aprašo 16 punktą numato išimtis, kai pačiam asmeniui nereikia asmeniškai dalyvauti pateikiant dokumentus, t. y. „neveiksnus tam tikroje srityje pilietis dėl asmens tapatybės kortelės ar paso išdavimo ar keitimo kreipiasi per savo globėją (rūpintoją) ar kitą teisėtą atstovą“. Tačiau pilnametystės sulaukęs asmuo, kol jam nėra nustatytas neveiksnumas ar ribotas veiksnumas tam tikroje srityje, neturi jam paskirto globėjo (rūpintojo). Tokiems atvejams Aprašo 17 punkte numatyta alternatyva, kad „piliečio, kuris dėl neveiksnumo tam tikroje srityje ar negalios negali pats atvykti pateikti dokumentų dėl asmens tapatybės kortelės ar paso išdavimo ar keitimo, asmens tapatybę, parašą turi patvirtinti, prašymą išduoti asmens dokumentą ir kitus dokumentus priimti ir jo biometrinius duomenis nuskaityti Migracijos departamento įgaliotas valstybės tarnautojas ar darbuotojas arba konsulinis pareigūnas ar konsulinės įstaigos įgaliotas darbuotojas (atsižvelgiant į galimybes ir vietos sąlygas), nuvykęs pas pilietį. Todėl darytina išvada, kad sulaukusiam pilnametystės asmeniui, iki jam bus pirmą kartą nustatytas neveiksnumas ar ribotas veiksnumas tam tikroje srityje, nėra apribojama teisė gauti asmens tapatybės kortelę ar pasą, patvirtinančius asmens pilietybę.

Darbingumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymas

Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad neįgalumo lygis nustatomas asmenims iki 18 metų, išskyrus asmenis, kurie yra (buvo) draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu. Šio įstatymo 20 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad darbingumo lygis nustatomas asmenims nuo 18 metų iki senatvės pensijos amžiaus, o 6 dalyje nurodyta, kad nustatant darbingumo lygį turi teisę dalyvauti asmuo, kurio darbingumo lygis vertinamas, ir (ar) jo atstovas pagal įstatymą. Darbingumo lygį nustatanti institucija gali nuspręsti pakviesti asmenį ir (ar) jo atstovą pagal įstatymą dalyvauti nustatant darbingumo lygį.

Kadangi šioje apžvalgoje nagrinėjamas laikotarpis, kai sulaukusiems pilnametystės asmenims, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje nėra paskirtas globėjas

ar rūpintojas, toliau apžvelgiami Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymą įgyvendinantys teisės aktai, nes pačiame įstatyme nėra reglamentuota, kas gali kreiptis dėl darbingumo lygio ir specialiųjų poreikių nustatymo, socialinių paslaugų skyrimo ir pan., kai reikalingas atstovavimas.

Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. kovo 21 d. įsakymu Nr. A1-78/V-179 „Dėl Darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 7 punkte nustatyta, kad asmuo arba jo atstovas kreipiasi į asmens sveikatos priežiūros įstaigos jį gydantį gydytoją ir pateikia laisvos formos prašymą dėl siuntimo į NDNT darbingumo lygiui nustatyti.

Šio Aprašo 9 punkte nustatyta, kad asmuo, jo tėvai, „(...) globėjai (rūpintojai) ar jo įgalioti kiti asmenys arba asmeniui atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba socialinės globos įstaigos, kurioje asmuo gyvena nuolat, socialinis darbuotojas šio Tvarkos aprašo 8 punkte nurodytus dokumentus (išskyrus asmens prašymą dėl siuntimo į NDNT), kurių galiojimo terminas yra 60 kalendorinių dienų, pateikia arba išsiunčia registruotu paštu į NDNT. Jei dokumentai yra elektroninės formos, juos elektroniniu būdu pateikia asmenį gydantis gydytojas.“

Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 10 punktas numato, kad asmuo, jo tėvai, „(...) globėjai (rūpintojai) ar jo įgalioti kiti asmenys arba asmeniui atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba socialinės globos įstaigos, kurioje asmuo gyvena nuolat, socialinis darbuotojas ne vėliau kaip per 60 kalendorinių dienų nuo siuntimo į NDNT užpildymo dienos papildomai pateikia (pateikiamų originalų kopijas daro ir tvirtina NDNT specialistai) arba išsiunčia registruotu paštu šių dokumentų kopijas (siunčiamų dokumentų originalų kopijos turi būti patvirtintos teisės aktų nustatyta tvarka).“

Iš Darbingumo lygio nustatymo tvarkos apraše nustatyto teisinio reguliavimo nėra aišku, kas turi teisę pateikti laisvos formos prašymą asmenį gydančiam gydytojui dėl siuntimo į NDNT darbingumo lygiui nustatyti, jeigu asmuo dėl negalios pats to padaryti negali (7 punktas ir 8.1 papunktis).

Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 22 straipsnio 3 dalis numato, kad nepilnamečiui pacientui nuo 16 metų, kuris negali būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesų, atstovauja jo atstovai pagal įstatymą: vienas iš tėvų (įtėvių), globėjas, rūpintojas. Šio įstatymo 4 dalyje nustatyta, kad pilnamečiui pacientui, kuris negali būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesų, atstovauja jo atstovai pagal įstatymą: sutuoktinis, sugyventinis (partneris), o kai jo nėra, – vienas iš šio paciento tėvų (įtėvių) arba vienas iš šio paciento pilnamečių vaikų, arba vienas iš šio paciento pilnamečių brolių (seserų), arba vienas iš šio paciento pilnamečių vaikų, arba vienas iš šio paciento senelių.

Tais atvejais, kai sulaukusiems pilnametystės asmenims darbingumo lygis nenustatomas, nes asmuo dėl negalios pobūdžio ir sunkumo pats ar jo galimas atstovas nesikreipė, būtų taikoma Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 28¹ punkto nuostata: „Kai asmuo, kuriam buvo nustatytas neįgalumo lygis ar invalidumas iki 18 metų, dėl pateisinamų priežasčių praleidžia darbingumo lygio vertinimo laiką, jam prašant darbingumo lygis gali būti nustatytas atgaline data, jeigu NDNT yra pateikiami visi reikalingi dokumentai (duomenys), būtini darbingumo lygiui nustatyti, bet ne daugiau kaip už trejus praėjusius metus, skaičiuojant nuo dokumentų NDNT gavimo dienos.“

Kai asmuo nesutinka su NDNT teritorinio skyriaus sprendimu, per 30 kalendorinių dienų nuo dokumentų, nurodytų šio Tvarkos aprašo 17 punkte, gavimo dienos, NDNT teritorinio skyriaus sprendimas gali būti skundžiamas NDNT direktoriui (Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 38 punktas ir 38.1 papunktis). Šiuo aspektu nėra aiškiai reglamentuota, kas gali pateikti skundą asmens vardu, jeigu pilnametystės sulaukęs asmuo dėl negalios pobūdžio ir sunkumo pats skundo pateikti negali, globėjas ar rūpintojas nėra paskirtas. Analogiška problema kyla, jei NDNT direktoriaus sprendimas skundžiamas Ginčų komisijai (Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 41 punktas).

Ginčų dėl neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymo nagrinėjimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 17 d. įsakymas Nr. A1-171 „Dėl Ginčų dėl neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymo nagrinėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 9 punktą nustato: „Skundą (prašymą) pasirašo pareiškėjas ar jo įgaliotas atstovas. Prie atstovo paduodamo skundo (prašymo) turi būti pridedamas įgaliojimas ar kitoks dokumentas, patvirtinantis atstovo įgalinimus.“

Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 20¹ straipsnio 1 dalis nustato, kad specialieji poreikiai nustatomi neatsižvelgiant į asmens amžių, neįgalumo lygį ar darbingumo lygį. Šioje dalyje numatytos specialiųjų poreikių rūšys: 1) nuolatinės slaugos; 2) nuolatinės priežiūros (pagalbos); 3) lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos; 4) ugdymo; 5) techninės pagalbos priemonių; 6) aplinkos ir būsto pritaikymo.

Specialiojo nuolatinės slaugos, specialiojo nuolatinės priežiūros (pagalbos), specialiojo lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2018 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. A1-765/V-1530, 2 punkte teigiama, kad specialiuosius poreikius nustato Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – NDNT), o 7 punkte numatyta, kad asmuo arba jo atstovas kreipiasi į asmens sveikatos įstaigos jį gydantį gydytoją ir pateikia laisvos formos prašymą dėl siuntimo į NDNT specialiesiems poreikiams nustatyti.

Pastarojo aprašo 6.4 papunktyje pateikta išsamiausia asmens atstovo sąvoka: „Dėl specialiųjų poreikių nustatymo kreipiantis asmenims iki 18 metų, asmens atstovais laikomi asmens tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai; kreipiantis darbingo ir senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, asmens atstovais laikomi asmens tėvai (įtėviai), sutuoktinis, jo pilnamečiai vaikai, globėjas (rūpintojas) arba jo įgaliotas atstovas, arba asmeniui atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba socialinės globos įstaigos, kurioje asmuo gyvena, socialinis darbuotojas.“

Jeigu pilnametystės sulaukęs asmuo dėl negalios pobūdžio ir sunkumo pats prašymo pateikti negali, o globėjas ar rūpintojas dar nėra paskirtas, pagal Specialiojo nuolatinės slaugos, specialiojo nuolatinės priežiūros (pagalbos), specialiojo lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo tvarkos aprašo 6.4 papunktį asmens atstovais laikomi asmens tėvai (įtėviai), arba asmeniui atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba socialinės globos įstaigos, kurioje asmuo gyvena, socialinis darbuotojas.

Finansinės pagalbos priemonių skyrimas

Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 26 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad skiriamos šios finansinės pagalbos priemonių neįgaliesiems rūšys: socialinė pinigine parama, tikslinės kompensacijos ir išmokos bei lengvatos.

Tikslinių kompensacijų įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas įstatymo tikslas – nustatyti slaugos ir priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslines kompensacijas (toliau kartu – tikslinės kompensacijos) asmenims, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar specialusis nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis. Šis įstatymas nustato tikslinių kompensacijų finansavimo šaltinius, teisę į šias kompensacijas turinčius asmenis, tikslinių kompensacijų dydžius, šių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas ir tvarką.

Kadangi apžvalga apima sulaukusių pilnametystės asmenų teises ir pareigas per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas, tam tikrais atvejais tokie asmenys dėl negalios pobūdžio patys nesikreiptų dėl tikslinių kompensacijų išmokų skyrimo ir gavimo. Tikslinių kompensacijų įstatymo 5 straipsnio 2 dalis

nustato, kad kreipimosi dėl tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo, tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo tvarką nustato Socialinės apsaugos ir darbo ministras.

Kreipimosi dėl tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo, tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. sausio 23 d. įsakymu Nr. A1-39 „Dėl Kreipimosi dėl tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo, tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 4 punkte nustatyta, kad jei kreipiamasi dėl tikslinės kompensacijos mokėjimo Tikslinių kompensacijų įstatymo 5 straipsnio 5 ir 6 dalyse nustatytais atvejais kartu su prašymu paskirtą tikslinę kompensaciją mokėti asmeniui, kuris yra kreipęsis į teismą ar prokurorą, ar globos ir rūpybos instituciją dėl pilnamečio asmens, kuris dėl sveikatos būklės negali atsiimti paskirtos kompensacijos, negali įgalioti kito asmens ją atsiimti (negali išreikšti savo valios) ir kuriam nepaskirtas globėjas ar rūpintojas (toliau – slaugomas asmuo), pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo (toliau – slaugantis asmuo), būtina pateikti:

„4.1. teismo išduotą dokumentą, patvirtinantį, kad slaugančio asmens ar prokuroro, ar globos ir rūpybos institucijos prašymu teisme iškelta civilinė byla dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo;

4.2. dokumentą, patvirtinantį, kad asmuo, pateikęs prašymą mokėti slaugomam asmeniui paskirtą tikslinę kompensaciją, yra deklaravęs gyvenamąją vietą ar faktiškai gyvena tuo pačiu adresu kaip ir slaugomas asmuo arba jis yra slaugomo asmens artimasis giminaitis ar sutuoktinis, arba jis yra asmuo, neįregistravęs santuokos su slaugomu asmeniu, tačiau tvarkantis su juo bendrą ūkį, arba iki slaugomo asmens pilnametystės buvo jo globėjas (rūpintojas), arba šio (-ių) dokumento (-ų) kopiją (-as).“

Kreipimosi dėl tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo, tikslinių kompensacijų skyrimo ir mokėjimo tvarkos aprašo 6 punktas nustato, kad savivaldybės administracija prašymą skirti tikslinę kompensaciją arba paskirtą tikslinę kompensaciją mokėti slaugančiam asmeniui jo gavimo dieną registruoja ir įteikia informacinį lapelį, kuriame nurodo jo gavimo datą. Jei prašymas skirti tikslinę kompensaciją siunčiamas paštu, prašymo gavimo savivaldybės administracijoje diena laikoma vietos pašto spaude pažymėta dokumentų išsiuntimo diena, o informacinis lapelis apie prašymo skirti tikslinę kompensaciją registraciją išsiunčiamas paštu.

Tikslinių kompensacijų įstatymo 5 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, kad tikslinė kompensacija, paskirta pilnamečiam asmeniui, kuris dėl sveikatos būklės negali pats atsiimti paskirtos kompensacijos, negali įgalioti kito asmens ją atsiimti (negali išreikšti savo valios) ir kuriam nepaskirtas globėjas ar rūpintojas (toliau – slaugomas asmuo), mokama veiksnium šioje srityje socialinės rizikos nepatiriančiam pilnamečiam asmeniui, kuris yra kreipęsis į teismą dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo ir jeigu ši civilinė byla yra iškelta, išskyrus šio straipsnio 6 dalyje nurodytą atvejį.

Minimo straipsnio 6 dalyje reglamentuotas kompensacijos mokėjimas, kai į teismą kreipiasi kitas subjektas (institucija): „Jeigu į teismą dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo kreipiasi prokuroras arba globos ir rūpybos institucija ir ši civilinė byla yra iškelta, tikslinė kompensacija mokama veiksnium šioje srityje socialinės rizikos nepatiriančiam pilnamečiam asmeniui, kuris kreipėsi į prokurorą ar globos ir rūpybos instituciją dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo.“

Tikslinių kompensacijų įstatymo 5 straipsnio 7 dalyje nustatytos sąlygos, kad šio straipsnio 6 dalyje nurodytu atveju asmuo, kuris kreipiasi dėl tikslinės kompensacijos mokėjimo, turi atitikti bent vieną iš šių sąlygų:

1) yra deklaravęs gyvenamąją vietą arba faktiškai gyvena tuo pačiu adresu kaip ir slaugomas asmuo (ši aplinkybė patvirtinama savivaldybės administracijos surašytu buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktu);

2) yra slaugomo asmens artimasis giminaitis arba sutuoktinis;

3) yra asmuo, neįregistravęs santuokos su slaugomu asmeniu, tačiau tvarkantis su juo bendrą ūkį (ši aplinkybė patvirtinama savivaldybės administracijos surašytu buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktu);

4) buvo slaugomo asmens globėjas (rūpintojas) iki jo pilnametystės.

Tikslinių kompensacijų įstatymo 5 straipsnio 8 dalyje numatytas tikslinės kompensacijos mokėjimo terminas: „Tikslinė kompensacija asmeniui, kuris yra kreipęsis į teismą ar prokurorą, ar globos ir rūpybos instituciją dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo (toliau – slaugantis asmuo), mokama jo prašymu tol, kol išlieka visos šio straipsnio 5 dalyje nurodytos aplinkybės ir kol asmuo, kuris yra kreipęsis į prokurorą ar globos ir rūpybos instituciją dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo, atitinka bent vieną iš šio straipsnio 7 dalyje nurodytų sąlygų, tačiau ne ilgiau, negu įsiteisėja teismo sprendimas dėl asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksnium tam tikroje srityje ir globos (rūpybos) nustatymo.“

Toks teisinis reguliavimas kelia abejonių, nes, norint gauti vieną iš Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 26 straipsnio 1 dalyje numatytų finansinės pagalbos priemonių neįgaliesiems, nustatyta prievolė kuo skubiau kreiptis į teismą dėl asmens su negalia veiksnumo ribojimo, t. y. iš esmės nepaliekama galimybės svarstyti, spręsti, ieškoti kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančių kitų priemonių.

Šalpos pensijų įstatymo 5 straipsnio 1 ir 2 punktuose nustatyta, kad teisę gauti šalpos neįgalumo pensiją turi asmenys, kuriems nustatytas sunkus, vidutinis ar lengvas neįgalumas, ir asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais. Šio įstatymo tikslas – nustatyti mėnesines pinigines išmokas, užtikrinančias minimalias pajamas asmenims, atitinkantiems šiame įstatyme nustatytas sąlygas, todėl įstatymo normų taikymas aktualus ir pilnametystės sulaukusiems asmenims su negalia.

Šalpos pensijų įstatymo 15 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad šalpos išmokos skiriamos arba jų mokėjimas atnaujinamas (pratęsiamas) asmenų, turinčių teisę gauti šias išmokas, arba jų įgaliotų asmenų, arba globėjų, jei šie asmenys pripažinti neveiksniais atitinkamoje srityje, arba jų sutuoktinių ar artimųjų giminaičių (kaip ši sąvoka apibrėžta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse), arba socialinių paslaugų įstaigos darbuotojų prašymu. Šalpos išmokos asmenims iki 18 metų skiriamos arba jų mokėjimas atnaujinamas (pratęsiamas) jų tėvų (įtėvių) arba globėjų ar rūpintojų, arba artimųjų giminaičių (kaip ši sąvoka apibrėžta Civiliniame kodekse), arba socialinių paslaugų įstaigos darbuotojų prašymu. Paskirtos šalpos išmokos mokamos asmenims, turintiems teisę gauti šias išmokas, arba jų atstovams.

Iš teisinio reguliavimo nėra aišku, kaip užtikrinamas paskirtos šalpos išmokos mokėjimas ką tik pilnametystės sulaukusiam asmeniui, kuris dėl negalios pobūdžio negali pats atsiimti paskirtos išmokos, negali įgalioti kito asmens ją atsiimti (negali išreikšti savo valios) ir kuriam dar nepaskirtas globėjas ar rūpintojas. Mokėjimas šiuo aspektu nėra reglamentuotas ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. A1-759 „Dėl Šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintuose nuostatuose.

Techninės pagalbos priemonių skyrimas

Sulaukusiam pilnametystės asmeniui, jeigu jam reikalinga apsirūpinti techninės pagalbos priemonėmis, kreipiantis dėl priemonių jo vardu ir interesais galėtų jo tėvai (įtėviai), asmeniui

atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba asmeniui atstovaujantis neįgaliųjų asociacijos atstovas (Neįgaliųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. A1-338 „Dėl Neįgaliųjų aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis ir šių priemonių įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 9 punktas).

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2006 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. V-234 „Dėl Ortopedijos techninių priemonių kompensavimo Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšomis tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtinto aprašo II skyriuje reglamentuota ortopedijos techninių priemonių skyrimo tvarka: kai apdraustasis pats kreipiasi į gydytoją specialistą dėl konsultacijos; kai jis yra konsultuojamas gydytojo specialisto palaikomojo gydymo ir slaugos paslaugas teikiančioje ASPĮ arba socialinės globos įstaigoje (šiuo atveju negali būti skiriami akies protezai); kai jis yra konsultuojamas gydytojo specialisto stacionarines asmens sveikatos priežiūros paslaugas teikiančioje ASPĮ (9.1-9.3 papunkčiai).

Socialinės paslaugos asmenims su sunkia negalia

Socialinių paslaugų įstatymo 6 straipsnio 1 dalimi įtvirtintos socialinių paslaugų rūšys, kurios skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Šio įstatymo 7 ir 8 straipsniuose nurodyta, kurios socialinės paslaugos priskiriamos prie bendrųjų ir specialiųjų, o jų turinys atskleidžiamas Socialinių paslaugų kataloge, patvirtintame Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. A1-93 „Dėl Socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“.

Socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje pateiktos asmenų su sunkia negalia apibrėžtys, iš kurių matyti, kad vaikas su sunkia negalia – asmuo, kuriam pagal šį įstatymą nustatytas visiško nesavarankiškumo lygis ir pagal Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymą) pripažintas sunkaus neįgalumo lygis (1 punktas); ir suaugęs asmuo su sunkia negalia – asmuo, kuriam pagal šį įstatymą nustatytas visiško nesavarankiškumo lygis ir kuris pagal Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymą yra pripažintas nedarbingu (2 punktas).

Iš šio įstatymo įtvirtintų vaiko su negalia ir suaugusio asmens su negalia sąvokų (Socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 11 ir 12 dalys) matyti, kad sulaukęs pilnametystės asmuo su sunkia negalia įstatymo prasme negali būti laikomas vaiku su sunkia negalia, tačiau tuo pat metu – iki jam bus nustatytas darbingumo lygis – nėra (negali) būti laikomas suaugusiu asmeniu su sunkia negalia, nes tam reikalingos dvi sąlygos: (1) nustatytas visiško nesavarankiškumo lygis; ir (2) asmuo pripažintas nedarbingu (Pastaba: vartojama sąvoka „nedarbingas“ atstoja sąvoką „nustatytas 0–25 procentų darbingumo lygis“) (Socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 1 dalies 2 punktas).

Taigi šios apžvalgos kontekste pastebėtina, kad sulaukęs pilnametystės asmuo su sunkia negalia per laikotarpį, iki bus pripažintas jo darbingumo lygis, neatitinka Socialinių paslaugų įstatyme nustatytų socialinių paslaugų gavėjo kriterijų.

Be atskiro nagrinėjimo ir informacijos iš savivaldybių institucijų yra sudėtinga tvirtinti ar neigti, kad socialinės globos poreikio nustatymo procedūroms turi įtakos (jos stabdomos) dėl nenustatyto darbingumo lygio. Tam tikros socialinės paslaugos gali būti skiriamos pagal skirtingas metodikas vaikams iki 18 metų amžiaus ir suaugusiems asmenims, pavyzdžiui: Socialinės globos poreikio vaikui su negalia nustatymo metodika, patvirtinta socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. rugsėjo 9 d. įsakymu Nr. A1-255, ir Senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodika, patvirtinta socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. A1-94.

Senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos 22 punkte numatyta, kad vertindami asmens socialinės globos poreikį socialiniai darbuotojai visą reikalingą informaciją bei duomenis apie asmenį turi rinkti pokalbio su asmeniu ar jo globėju (rūpintoju) metu bei pagal pateiktas kitų specialistų išvadas ar dokumentus (Neįgaliojo ar invalido pažymėjimas, Darbingumo lygio pažyma, Specialiojo nuolatinės slaugos poreikio nustatymo pažyma ir kt.). Jei asmuo dėl ligos ar negalios negali informacijos pateikti žodžiais, informacija gali būti renkama stebint asmenį bei bendraujant su jo artimaisiais. Metodikos 2 priedo 25 punkte įtvirtinta, kad asmuo su sunkia negalia – tai asmuo, kuris teisės aktų nustatyta tvarka yra pripažintas nedarbingu, kurio socialinis savarankiškumas įvertintas nuo -20 iki -71 balo, fizinis savarankiškumas įvertintas nuo -15 iki -45 balų ir kuris pagal šio priedo 23 punkto kriterijus įvertintas -10 balų.

Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. A1-94 „Dėl asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo ir Senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo“, 14 punkte išskiriamos šios asmens socialinių paslaugų poreikių rūšys: asmens poreikiai, kurie gali būti tenkinami bendrosiomis socialinėmis paslaugomis ar socialine priežiūra (14.1 papunktis); ir asmens poreikiai, kurie gali būti tenkinami socialine globa (14.2 papunktis).

Nesiekiant detaliam aptarti sulaukusių pilnametystės asmenų, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje teises gauti socialines paslaugas, ir tų paslaugų turinį, aprašytą Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. A1-93 „Dėl Socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“ patvirtintame kataloge, šioje apžvalgoje minėtini tam tikri procedūros aspektai.

Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo 22 punkte teigiama, kad socialinių paslaugų poreikiui nustatyti asmuo (vienas iš suaugusių šeimos narių) ar jo globėjas, rūpintojas dėl socialinių paslaugų gavimo kreipiasi į asmenį (šeimos) gyvenamosios vietos savivaldybę. Šios apžvalgos kontekste pažymėtina, kad globėjas ar rūpintojas dar nėra paskirtas, todėl neaiški formuluotė „vienas iš suaugusių šeimos narių“, nes šeimos samprata nėra vienareikšmiškai apibrėžta. Pavyzdžiui, Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo 2 straipsnio 11 dalyje pateikta šeimos sąvoka skiriasi nuo kituose teisės aktuose vartojamos, o Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje šeimos sąvoka aiškinama per asmeninių (emocinių) ryšių svarbą.

Tarkim, ar gali sesuo kreiptis dėl socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo broliui su sunkia negalia, kuriam dar nėra paskirtas globėjas ar rūpintojas? Arba – gauti informaciją? Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo 22 ir 69¹ punktuose numatytas nepagrįstai susiaurintas teisinis reguliavimas galėtų būti išplėstas Socialinių paslaugų įstatymo 15 straipsnio 3 dalies pagrindu, kur įtvirtinta: „Veikdami asmens (šeimos) ar visuomenės socialinio saugumo interesais, prašymą dėl socialinių paslaugų skyrimo asmeniui (šeimai) gali pateikti bendruomenės nariai ar kiti suinteresuoti asmenys, nurodę priežastį, dėl kurios asmuo (vienas iš suaugusių šeimos narių) ar jo globėjas, rūpintojas negali to padaryti pats.“ Paminėtina, kad Pirminės ambulatorinės psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2012 m. rugsėjo 17 d. įsakymu Nr. V-861 „Dėl Pirminės ambulatorinės psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 20.10 papunktyje nustatyta, kad socialinis darbuotojas, kaip psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo komandos narys, turėdamas duomenų, kad asmeniui (šeimai) reikia socialinių paslaugų, nedelsdamas informuoja asmens (šeimos) gyvenamosios vietos savivaldybę.

Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas asmenims, turintiems sunkią negalią ir sulaukusiems pilnametystės, per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas

Paciento teisės ir pareigos, paciento atstovavimo ypatumai, paciento skundų nagrinėjimo ir žalos, padarytos jo sveikatai, atlyginimo pagrindai reguliuojami Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nuostatomis. Šioje apžvalgoje jau minėta, kad įstatymo 22 straipsnio 4 dalyje numatyti paciento atstovai pagal įstatymą, jeigu pilnametystės sulaukęs asmuo su sunkia negalia negali užtikrinti savo teisių ir pareigų sveikatos priežiūros srityje, yra šie:

„Pilnamečiam pacientui, kuris negali būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesų, atstovauja jo atstovai pagal įstatymą: sutuoktinis, sugyventinis (partneris), o kai jo nėra, – vienas iš šio paciento tėvų (įtėvių) arba vienas iš šio paciento pilnamečių vaikų, arba vienas iš šio paciento pilnamečių brolių (seserų), arba vienas iš šio paciento pilnamečių vaikaičių, arba vienas iš šio paciento senelių. Į pilnamečio paciento, kuris negali būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesų, artimuosius dėl sutikimo būti atstovu pagal įstatymą kreipiamasi tokiu eiliškumu: į sutuoktinį, sugyventinį (partnerį), tėvus (įtėvius), pilnamečius vaikus, pilnamečius brolius (seseris), pilnamečius vaikaičius, senelius. Gavus vieno iš šių asmenų sutikimą būti atstovu pagal įstatymą, kitų asmenų sutikimas nereikalingas. Šioje dalyje nurodyti asmenys nelaikomi pilnamečio paciento atstovais pagal įstatymą, jeigu jie atsisako būti atstovais, pacientas yra paskyręs atstovą pagal pavedimą arba pacientui nustatyta globa (rūpyba).“

Psichikos sveikatos priežiūros principus, psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių pacientų teises ir jų ribojimo sąlygas, visuomenės psichikos sveikatos priežiūros pagrindus ir asmens psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo pagrindus nustato Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Šio įstatymo 6 straipsnio 2 dalis nustato:

„Dėl pilnamečio paciento psichikos būklės įvertinimo į psichikos sveikatos priežiūros įstaigos gydytoją psichiatrą gali kreiptis pats pacientas, gydytojas, greitosios medicinos pagalbos asmens sveikatos priežiūros specialistas, policijos ir socialinių paslaugų įstaigos atstovas, teismas, taip pat paciento sutuoktinis, sugyventinis (partneris), o kai jo nėra, – vienas iš paciento tėvų (įtėvių) arba vienas iš paciento pilnamečių vaikų, arba vienas iš paciento pilnamečių brolių (seserų), arba vienas iš paciento pilnamečių vaikaičių, arba vienas iš paciento senelių (toliau – atstovas pagal įstatymą), išskyrus atvejus, kai pacientas yra paskyręs atstovą pagal pavedimą arba pacientui nustatyta globa (rūpyba), paciento globėjas, rūpintojas arba atstovas pagal pavedimą, kaip nurodyta Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 21 straipsnyje.“

Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 12 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta: kai sprendžiami psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių pacientų priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo klausimai, jeigu pacientas neturi pasirinkęs savo advokato, psichikos sveikatos priežiūros įstaiga privalo kreiptis dėl antrinės teisinės pagalbos pacientui suteikimo Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nustatyta tvarka. Šio įstatymo 13 straipsnio 4 dalis nustato, kad psichikos ir elgesio sutrikimų turintis pacientas ir jo atstovas ar pagalbą priimant sprendimus teikiantis asmuo turi teisę dalyvauti ir būti išklaustyti šio įstatymo 12 straipsnio 3 dalyje nurodytų asmenų kartu arba vieno iš jų ir teismo, kai sprendžiamas jo priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo klausimas. Psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio paciento dalyvavimas teismo posėdyje sprendžiant jo priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo klausimą yra privalomas. Jeigu psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio paciento dalyvavimas teismo posėdyje nėra įmanomas dėl jo fizinės ir (ar) psichikos sveikatos būklės, jam turi būti sudaryta galimybė būti išklaustomam teisėjo psichikos sveikatos priežiūros įstaigoje arba nuotolinės apklausos būdu. Psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio paciento dalyvavimas teismo posėdyje gali būti ribojamas tik teismo, nurodant priežastis.

Vienai iš specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių grupių priskiriami mokiniai, turintys negalių. Šiai grupei priskiriami mokiniai, turintys raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kitų sveikatos sutrikimų, kurių kilmė gali būti biologinė (pedagoginėmis priemonėmis pašalinti priežasčių neįmanoma) (Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“, 3 punktas).

Švietimo įstatymo 14 straipsnio 1 dalis nustato, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jų gebėjimus ir galias. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas organizuojamas švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka. Šio straipsnio 2 dalis nustato, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės nustatomos ir jų specialieji ugdymosi poreikiai skirstomi į nedidelius, vidutinius, didelius ir labai didelius švietimo ir mokslo ministro, sveikatos apsaugos ministro, socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka. Įstatymo 21 straipsnis įtvirtina Specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimą. Specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos paskirtis – didinti asmens, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymosi veiksmingumą. Specialiąją pedagoginę pagalbą asmeniui iki 21 metų teikia pedagoginių psichologinių tarnybų, mokyklų specialieji pedagogai švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka. Specialioji pagalba mokiniui, kuriam jos reikia, teikiama mokykloje. Jam teikiamos žodinės kalbos vertimo į gestų kalbą, teksto skaitymo ir konspektavimo bei kitos paslaugos, didinančios ugdymosi prieinamumą. Specialiosios pagalbos teikimo mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas) tvarką nustato švietimo ir mokslo ministras. Aukštojoje mokykloje specialioji pagalba teikiama aukštosios mokyklos nustatyta tvarka.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašas reglamentuoja asmenų iki 21 metų negalių, sutrikimų, mokymosi sunkumų, dėl kurių kyla specialieji ugdymosi poreikiai, nustatymą ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius kriterijus. Apraše apibrėžiamos negalios, sutrikimai ir mokymosi sunkumai, kurių turintys asmenys priskiriami specialiųjų ugdymosi poreikių grupėms ir turi teisę gauti specialųjį ugdymąsi švietimo įstaigose. Specialieji ugdymosi poreikiai nustatomi mokiniams, kurie, remiantis pedagoginio psichologinio įvertinimo išvada, turi teisę gauti pedagoginę, psichologinę, specialiąją pedagoginę, socialinę pedagoginę ir specialiąją pagalbą, būti aprūpinami specialiosiomis mokymo ir techninės pagalbos priemonėmis.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo 1 priedo 1 punkte numatyta, kad negalioms priskiriami raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kiti įgimti ar įgyti sveikatos sutrikimai (sutrikimo kilmė gali būti biologinė, pedagoginėmis priemonėmis pašalinti priežasčių neįmanoma), kurie trukdo pažinti, tyrinėti aplinką, siekti akademinį žinių, trukdo socialinę, emocinę ir asmenybės raidą. Šiems asmenims gali būti reikalinga kitų žmonių priežiūra, jiems skiriamos socialinės ir medicininės paslaugos, teikiama švietimo pagalba. Mokymosi aplinkos ir Bendrojo ugdymo programų pritaikymas priklauso nuo asmens negalios pobūdžio ir ugdymosi poreikių.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymu Nr. V-1795 „Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 1 punkte nustatyta, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašas nustato vaikų/mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo/mokymo organizavimą ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklose, profesinio mokymo įstaigose, teikiančiose pirminį profesinį mokymą, aukštosiose mokyklose ir kito neformaliojo vaikų švietimo programas vykdančiose įstaigose.

Šios apžvalgos kontekste buvo aktualu panagrinėti pilnametystės sulaukusių sunkią negalią turinčių asmenų ugdymo paslaugų ir švietimo pagalbos gavimą laikotarpiu nuo 18 iki 21 metų, arba kol jiems bus pirmą kartą nustatytas neveiknumas ar ribotas veiknumas tam tikrose srityse.

Kadangi visi teisės aktai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymą ir ugdymo organizavimo, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimą, numato, kad visos paslaugos ir pagalba organizuojama iki 21 m., manytina, kad asmenims, sulaukusiems pilnametystės, nėra kliūčių gauti ugdymo paslaugas ir švietimo pagalbą, nepaisant negalios sunkumo ir/ar nustatyto veiknumo ribojimo, iki jiems sukanka 21 metai.

Išvados ir siūlymai

1. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. spalio 3 d. nutartimi suformavo teisės aiškinimo taisyklę, kad eksperto medicininės išvados ir bylai reikšmingų aplinkybių pagrindu teismas asmenį gali pripažinti neveiksniu visose turtinių ir asmeninių neturtinių santykių srityse, todėl kreipiantis dėl sulaukusių pilnametystės asmenų veiknumo ribojimo kiekvienas pareiškimas teismui suponuoja riziką, kad tokio asmens teisės bus paneigtos.

2. Lietuvos Respublikos teisės sistemoje trūksta (nėra) alternatyvių teisės normų institutų, kuriais būtų užtikrinamos sulaukusių pilnametystės asmenų, turinčių sunkią negalią, teisės ir pareigos. Šioje apžvalgoje nagrinėjamos galiojančios teisės normos, tačiau primintina, kad 2016 m. liepos 7 d. Europos Parlamento rezoliucijoje dėl Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos įgyvendinimo, ypač atsižvelgiant į Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos komiteto baigiamąsias pastabas, nurodoma: daugelis valstybių ir toliau nepripažįsta asmenų, turinčių intelekto sutrikimų, veiknumo teismo procese arba jį riboja; valstybės narės raginamos pozityviai spręsti veiknumo klausimą ir verčiau įtraukti neįgaliosius jiems teikiant pagalbą, užuot automatiškai neleidus jiems dalyvauti.

3. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2016 m. gegužės 31 d. byloje A. N. prieš Lietuvą priimtame sprendime nurodė reikšmingus principus, iš kurių vienas yra šis: asmenų, turinčių teisę inicijuoti procesą, kad būtų imtasi neveiksnių pilnamečių asmenų apsaugos priemonių, sąrašas turėtų būti pakankamai platus, siekiant užtikrinti, kad apsaugos priemonės būtų galima apsvastyti visais atvejais, kai jų reikia. Taip pat nurodomas proporcingumo principas: jei apsaugos priemonė būtina, ji turi būti proporcinga suinteresuoto asmens veiknumo laipsniui ir pritaikyta pagal individualias suinteresuoto asmens aplinkybes bei poreikius. Taip pat pažymėta, kad tais atvejais, kai pagrindinių teisių apribojimai taikomi itin pažeidžiamai visuomenės grupei, kuri anksčiau buvo itin diskriminuojama, valstybė turi kur kas siauresnę vertinimo laisvę ir privalo apribojimus pagrįsti itin svarbiais argumentais.

4. Tačiau ir po veiknumo ribojimo reformos 2016 m. įsigaliojusiu teisės aktų nuostatos nėra aiškios ir kelia abejonių dėl proporcingumo. Lietuvos teisės sistemoje nėra apibrėžta, kokiais atvejais globos ir rūpybos institucija ar prokuroras privalo inicijuoti bylą, ir ar turi teisę atsisakyti būti pareiškėju, jei to prašo kitas subjektas (tėvai), viena vertus, patys galintys būti pareiškėjais, kita vertus, nesant tam

pakankamo pagrindo. Iš apžvalgoje aprašytos bylos matyti, kad prokurorė, nesant pagrindo, inicijavo bylą ir prašė skirti stacionarią teismo psichiatrinę ekspertizę.

5. Inicijavus veiksnio ribojimo bylą, civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principai yra nepaprastai svarbūs, nes sutrumpina teisinio neapibrėžtumo laikotarpį, ypač asmeniui sulaukus pilnametystės, bet teismai savivaldybių socialinės paramos skyrius vienos bylose laiko suinteresuotais asmenimis, kitose – išvadą teikiančiomis globos ir rūpybos institucijomis tiek veiksnio ribojimo bylose, tiek globos nustatymo ir globėjo skyrimo bylose. Civilinio proceso kodekso 506 straipsnio 2 dalyje nustatytas globos ir rūpybos institucijų teikiamų teismui išvadų turinys. Teismas, priėmęs sprendimą pripažinti pilnametį asmenį neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, tą pačią dieną nutartimi įpareigoja tokią išvadą pateikti. Veiksnio ribojimo byloje išvados turinys teisės aktuose nėra atskleistas.

5. Jei teismai savivaldybių globos ir rūpybos institucijas pripažįsta išvadas teikiančiomis institucijomis, nėra aiškus jų teikiamų išvadų santykis su Civilinio proceso kodekso 465 straipsnyje numatyta išvada, kurią teikia socialinis darbuotojas apie asmenį, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, gebėjimą pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus savarankiškai ar naudojantis pagalba konkrečiose srityse. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 10 d. įsakymu Nr. A1-742 patvirtinto Asmens gebėjimo pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus nustatymo tvarkos aprašo 3 punkte nustatyta, kad Asmens galimybes pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus savarankiškai ar naudojantis pagalba konkrečioje srityje vertina ir išvadą rengia socialinių paslaugų centro, psichikos sveikatos centro ar kitų įstaigų (išskyrus seniūnijos, savivaldybės administracijos) socialiniai darbuotojai, paskirti savivaldybės institucijos.

6. Civilinio proceso kodekso nuostatos dėl savivaldybių globos ir rūpybos institucijų procesinės padėties veiksnio ribojimo bylose nėra aiškios, todėl atskirų bylų nagrinėjimas užsitęsia. Panašaus pobūdžio klausimai buvo keliami Teisingumo ministerijos 2017 m. balandžio 7 d. Teisinio reguliavimo stebėsenos pažymoje Nr. 5R-65, tačiau per kelerius metus situacija nepasikeitė. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2019 m. parengtoje naujoje teisinio reguliavimo stebėsenos pažymoje Nr. 5R-137 rašoma: Teismai nurodė, kad apylinkės teismuose yra susiformavusi skirtinga praktika dėl globos (rūpybos) institucijų procesinės padėties nagrinėjant bylas dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniumi, globos (rūpybos) nustatymo bei dėl sprendimų, kuriais asmenys pripažinti neveiksniais, peržiūrėjimo. Vienais atvejais institucijos į bylas įtraukiamos kaip išvadas teikiančios institucijos byloje, kitais atvejais – suinteresuotais asmenimis.

Siūlymas: Civilinio proceso kodekse sukonkretinti veiksnio ribojimo bylose dalyvaujančius asmenis, jų procesinę padėtį, šio kodekso 463 straipsnio 1 dalies 3 punktą išdėstant taip:

„3) globos (rūpybos) institucija (savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys);“

Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 1 dalį išdėstyti taip:

„1. Byloje dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje dalyvaujantys asmenys, be pareiškėjo, yra asmuo, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, taip pat kaip suinteresuotas asmuo globos (rūpybos) institucija (savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys). Teismas kaip dalyvaujančius byloje suinteresuotus asmenis gali įtraukti asmenį, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniumi tam tikroje srityje, artimuosius, giminaičius ar kartu gyvenančius jo šeimos narius.“

7. Civilinio proceso kodekso 468 straipsnio 4 dalis turėtų būti patikslinta, išdėstant ją taip:

„4. Teismo sprendimu, kuriuo fizinis asmuo pripažįstamas neveiksniu tam tikroje srityje, gali būti išsprendžiami ir globos nustatymo ar globėjo šiam asmeniui paskyrimo klausimai šio Kodekso XXX skyriuje nustatyta tvarka, jeigu procesiniuose dokumentuose pateikta globėjo kandidatūra.“

8. Globos steigimo tikslas – užtikrinti neveiksnaus tam tikroje srityje fizinio asmens teisių ir interesų įgyvendinimą, apsaugą ir gynybą. Tačiau, jeigu pareiškėjai yra tėvai, jiems nėra užtikrinama teisė gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisei pagalbai gauti. Toks teisinis reguliavimas paneigia globos steigimo tikslą.

Siūlymas: Papildyti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnį įtvirtinant, kad teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisei pagalbai gauti pagal šį įstatymą, turi Civilinio proceso kodekso 463 straipsnio 1 dalies 2 punkte nurodyti pareiškėjai.

9. Po veiksnio ribojimo teisės instituto reformos, sulaukusio pilnametystės asmens su negalia veiksnio ribojimo civilinėje byloje teisinis atstovavimas užtikrinamas, jei asmenį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikrose srityse (Civilinio proceso kodekso 466 straipsnio 2 ir 3 dalys). Tačiau sulaukusio pilnametystės asmens su negalia veiksnio ribojimo civilinėje byloje teisinis atstovavimas nėra užtikrinamas, jei byloje tokį asmenį prašoma pripažinti ribotai veiksnium (Civilinio proceso kodekso 472 straipsnis). Toks teisinis reguliavimas nesiderina su skatinimu rinktis kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančias priemones. Be to, Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 2 dalies pagrindu asmuo gali būti pripažintas ribotai veiksnium tam tikrose srityse ne tik be jo dalyvavimo, bet ir neatstovaujant advokatui.

Siūlymas: Pakeisti Civilinio proceso kodeksą įtvirtinant, kad nagrinėjant bylą dėl fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksnium tam tikroje srityje būtina, kad jam atstovautų advokatas. Civilinio proceso kodekso 471 straipsnį papildyti 2 ir 3 dalimis ir išdėstyti jas taip:

„2. Teisėjas praneša fiziniam asmeniui, kurį prašoma pripažinti ribotai veiksnium tam tikroje srityje, kad nagrinėjant bylą dėl fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksnium tam tikroje srityje būtina, kad jam atstovautų advokatas, ir nustato terminą, per kurį šis fizinis asmuo turi pasirinkti advokatą, teiksiantį jam teisinę pagalbą, ir pranešti apie tai teisėjui. Fizinis asmuo, pasirinkęs advokatą, teiksiantį jam teisinę pagalbą, apie tai praneša teisėjui.

3. Jeigu fizinis asmuo, kurį prašoma pripažinti ribotai veiksnium tam tikroje srityje, per teismo nustatytą terminą pats nepasirenka advokato, teikiančio jam teisinę pagalbą, teisėjas, kuriam paskirta parengti bylą nagrinėti, praneša valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą organizuojančiai institucijai apie tai, kad asmeniui, kurį prašoma pripažinti ribotai veiksnium tam tikroje srityje, būtinas advokatas.“

Atitinkamai keistina Civilinio proceso kodekso 472 straipsnio 2 dalis dėl teismo pareigos išspręsti Kodekso 466 straipsnio 2 ir 3 dalyse nurodytus klausimus, o Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnio 13 punkte numatyta, kad teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisei pagalbai gauti, turi ir asmenys, kuriuos prašoma pripažinti ribotai veiksniais tam tikroje srityje.

10. Pagalbos priimant sprendimus institutas Lietuvos teisės sistemoje pakankamai naujas, bet ir per šį laiką sutarčių sudaryta itin mažai. Tai leidžia teigti, kad šiam institutui trūksta platesnio ir aiškesnio reglamentavimo, taikymo metodikos. Taip pat būtų svarbu gauti informaciją apie atvejus, kai notariai, remdamiesi Notariato įstatymo 31 straipsnio nuostata, kad, tvirtinant sandorius, turi būti įsitikinama fizinį asmenų veiksnium, atsisakė tokias sutartis patvirtinti. Kalbant apie asmenų, turinčių sunkią negalią ir sulaukusių pilnametystės, galimybes tinkamai įgyvendinti žmogaus teises ir pareigas, pagalbos priimant sprendimus institutas yra ypač reikšmingas Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos 12 straipsnio ir Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto 2016 m. atlikto Konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje vertinimo kontekste.

11. Pagal esamą teisinį reguliavimą galimos situacijos, kai pagalbos priimant sprendimus sutartis pasirašoma su vienu fiziniu asmeniu, o veiksnus asmuo rūpintojui paskirti inicijuojama byla dėl kito fizinio asmens. Tokiu atveju tarp šių teisės institutų atsirastų konkurencija ir teisinis neapibrėžtumas. Šiuo

metu egzistuojantis veiksnas asmens rūpybos institutas neretai taikomas tik siekiant socialinių garantijų rūpybą teikiančiam asmeniui. Todėl Civiliniame kodekse numatytas veiksnas asmens rūpybos institutas galėtų būti koreguojamas pritaikant rūpybos institutą pagalbos priimant sprendimus sudėtingesniems atvejams, o socialinių garantijų klausimai sprendžiami administraciniais aktais ar civiliniais sandoriais.

12. Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta išimtis, kai veiksnas ribojimo byla gali būti nagrinėjama sulaukusiam pilnametystės asmeniui nedalyvaujant. Ši išimtis formuluojama taip: kai dėl sveikatos būklės, patvirtintos asmens sveikatos priežiūros įstaigos išvada, negalima iškviešti ir apklausti teisme ar įteikti jam teismo dokumentų. Įvertinus tai, kad senesnės redakcijos Civilinio proceso kodekso 464 straipsnio 2 dalyje tokio pobūdžio išvadą turėjo (galėjo) patvirtinti ekspertas, iš teisinio reguliavimo nėra aišku, ar eksperto išvada teismo gali būti laikoma tinkama, ar teismas turėtų savo iniciatyva kreiptis į asmens sveikatos priežiūros įstaigą dėl tokio pobūdžio išvados pateikimo.

13. Visiškai neaiški Civilinio proceso kodekso 507 straipsnio 2 dalies nuostatos paskirtis dėl rašytinio proceso: „Byla dėl globos ar rūpybos nustatymo nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai teismas pripažįsta būtinu žodinį bylos nagrinėjimą“, kai to paties straipsnio 3 dalis imperatyviai numato žodinį procesą: „Byla dėl globos ar rūpybos nustatymo ir globėjo ar rūpintojo paskyrimo nagrinėjama žodinio proceso tvarka.“

14. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. liepos 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1042-796/2019 rodo, kad Šilutės socialinių paslaugų centras paskirtas R. B. globėju, asmeniui šiame centre net negyvenant. Galima teigti, kad juridinių asmenų skyrimas (tapimas) asmenų, kuriems veiksnas apribotas, globėjais ar rūpintojai, nėra tinkamai reglamentuotas (Civilinio kodekso 3.241 straipsnio 2 dalis ir 3.242 straipsnio 4 dalis).

15. Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso teisės normų ir, nors ir prieštaringos, teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad sulaukusių pilnametystės asmenų visos teisės ir pareigos per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje, pagal galiojančią teisinę reguliavimą negali būti užtikrintos taikant laikinąją globą (rūpybą). Taikant laikinąsias apsaugos priemones galima užtikrinti minėtų asmenų atskiras konkrečias teises, pavyzdžiui, paveldėjimo, sandorių sudarymo ir pan., t. y. draudžiant (leidžiant) atlikti tam tikrus veiksmus, bet abejotina, kad teismai gali skirti laikinuoju globėju (rūpintoju) fizinį asmenį ar juridinį asmenį (biudžetinę įstaigą, asociaciją ar viešąją įstaigą).

16. Egzistuoja teisinė spraga, kas galėtų būti globėju (rūpintoju), jei nėra tinkamo kandidato į globėjus (rūpintojus). Šis klausimas nesprenžiamas ne vieną dešimtį metų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 15 d. konsultacijoje Nr. A3-79 (Teismų praktika. 2003, 18), be kita ko, rašoma: „Tuo atveju, kai savivaldybės globos (rūpybos) institucija (padalinys), bendradarbiaudama su kitomis institucijomis teikiant socialines paslaugas (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 7 straipsnis), vis tiek nepateikia globėjo (rūpintojo) kandidatūros, tokią kandidatūrą turi pateikti į bylą įtraukti atitinkamai apskrities viršininko administracija, Socialinės apsaugos ir darbo arba Sveikatos apsaugos ministerija.“ Todėl svarstytinas naujas teisės institutas, sudarantis sąlygas juridiniams asmenims vykdyti laikinai ar nuolat globėjo (rūpintojo) funkcijas, kai nėra fizinį asmenų, tinkančių būti globėjais (rūpintojais).

17. Fizinio asmens skyrimas laikinuoju globėju sulaukusiam pilnametystės asmeniui su negalia kaip laikinųjų apsaugos priemonių taikymas keltų nemažai iššūkių dėl galimų laikinojo globėjo funkcijų, įgaliojimų ir atsakomybės apimtys. Šiuo metu galiojančios teisės normos nustato globėjų pareigas (Civilinio kodekso 3.243 straipsnis), pagalbos priimant sprendimus teikėjų (Civilinio kodekso CK 3.279¹ – 3.279³ straipsnių) bei veiksnas rūpintojo (Civilinio kodekso 3.279 straipsnis) teises bei pareigas ir veikimo apimtys. Tačiau minimais atvejais byla dėl teisinio neveiksnas/veiksnas ribojimo dar nėra išspręsta ir nėra aiškus pagalbos/teisių ir interesų atstovavimo apimtys poreikis. Šiame kontekste ypač

svarbu įvertinti ir Civilinio kodekso 6.278 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad už pripažinto neveiksniu tam tikroje srityje fizinio asmens padarytą žalą atsako jo globėjas arba jį prižiūrėti privalanti institucija, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės.

18. Sulaukus pilnametystės baigiasi vaiko laikinoji ar nuolatinė rūpyba (Civilinio kodekso 3.255 straipsnio 2 punktas ir 3.258 straipsnio 1 punktas). Taigi asmenys su sunkia negalia, sulaukę pilnametystės, per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas, netenka teisinio atstovavimo, jei negalios pobūdis ir sunkumas neleidžia patvirtinti įgaliojimo (Civilinio kodekso 2.138 straipsnis). Kadangi veiksnio ribojimo, globos (rūpybos) nustatymo ir globėjo (rūpintojo) skyrimo procesas trunka pakankamai ilgai, o asmeniui ir tuo laikotarpiu reikalingos (būtinės) socialinės ar (ir) viešojo administravimo paslaugos, jam gali būti ženkliai apribotas paslaugų/pagalbos gavimas. Pavyzdžiui, teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų realizavimas, nes informaciją ir dokumentus institucijos privalo teikti pareiškėjams ar jų atstovams. Asmenys su sunkia negalia, sulaukę pilnametystės, per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus skirtas globėjas ar rūpintojas, negali įgyvendinti Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatyme numatytos pareigos (Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalis, 4 straipsnio 6, 7, 8 ir 9 dalys).

19. Iš Darbingumo lygio nustatymo tvarkos apraše nustatyto teisinio reguliavimo nėra aišku, kas turi teisę pateikti laisvos formos prašymą asmenį gydančiam gydytojui dėl siuntimo į NDNT darbingumo lygiui nustatyti, jeigu asmuo dėl negalios pats to padaryti negali (7 punktas ir 8.1 papunktis). Galima daryti prielaidą, kad tokiu atveju turėtų būti vadovaujama Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 22 straipsnio 4 dalimi, bet nuorodos į pastarąjį įstatymą nėra.

20. Kai asmuo nesutinka su NDNT teritorinio skyriaus sprendimu, per 30 kalendorinių dienų nuo dokumentų gavimo dienos NDNT teritorinio skyriaus sprendimas gali būti skundžiamas NDNT direktoriui (Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 38 punktas ir 38.1 papunktis). Šiuo aspektu nėra aiškiai reglamentuota, kas gali pateikti skundą asmens vardu, jei pilnametystės sulaukęs asmuo dėl negalios pobūdžio ir sunkumo pats skundo pateikti negali, o globėjas ar rūpintojas nėra paskirtas. Analogiška problema kyla, jei NDNT direktoriaus sprendimas skundžiamas Ginčų komisijai (Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 41 punktas).

21. Specialiojo nuolatinės slaugos, specialiojo nuolatinės priežiūros (pagalbos), specialiojo lengvojo automobilio išigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2018 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. A1-765/V-1530, 6.4 papunktyje pateikta išsamiausia asmens atstovo sąvoka: „Dėl specialiųjų poreikių nustatymo kreipiantis asmenims iki 18 metų, asmens atstovais laikomi asmens tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai; kreipiantis darbingo ir senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, asmens atstovais laikomi asmens tėvai (įtėviai), sutuoktinis, jo pilnamečiai vaikai, globėjas (rūpintojas) arba jo įgaliotas atstovas, arba asmeniui atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba socialinės globos įstaigos, kurioje asmuo gyvena, socialinis darbuotojas.“

22. Tikslinių kompensacijų įstatyme įtvirtintas teisinis reguliavimas kelia abejonių, nes, norint gauti vieną iš Neįgalųjų socialinės integracijos įstatymo 26 straipsnio 1 dalyje numatytų finansinės pagalbos priemonių neįgaliesiems, nustatyta prievolė kuo skubiau kreiptis į teismą dėl asmens su negalia veiksnio ribojimo, t. y. iš esmės nepaliekama galimybės svarstyti, spręsti, ieškoti kuo mažiau asmens veiksnumą ribojančių kitų priemonių.

Siūlymas: Tikslinių kompensacijų įstatymo 5 straipsnio 5 dalį išdėstyti taip:

„5. Tikslinė kompensacija, paskirta pilnamečiui asmeniui, kuris dėl sveikatos būklės negali pats atsiimti paskirtos kompensacijos, negali įgalioti kito asmens ją atsiimti (negali išreikšti savo valios) ir

kuriam nepaskirtas globėjas ar rūpintojas (toliau – slaugomas asmuo), mokama veiksniam šioje srityje socialinės rizikos nepatiriančiam pilnamečiui asmeniui, kuris:

1) yra kreipęsis į teismą dėl slaugomo asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje arba globos (rūpybos) nustatymo ir jeigu ši civilinė byla yra iškelta, išskyrus šio straipsnio 6 dalyje nurodytus atvejus;

2) yra kartu su slaugomu asmeniu gyvenantis vienas iš tėvų (įtėvių), su kuriuo slaugomas asmuo gyveno iki pilnametystės (šios abi aplinkybės patvirtinamos savivaldybės administracijos surašytu buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktu).“

23. Iš Šalpos pensijų įstatyme nustatyto reguliavimo nėra aišku, kaip užtikrinamas paskirtos šalpos išmokos mokėjimas ką tik pilnametystės sulaukusiam asmeniui, kuris dėl negalios pobūdžio negali pats atsiimti paskirtos išmokos, negali įgalioti kito asmens ją atsiimti (negali išreikšti savo valios), ir kuriam dar nepaskirtas globėjas ar rūpintojas.

24. Sulaukusiam pilnametystės asmeniui, jeigu jam reikalinga apsirūpinti techninės pagalbos priemonėmis, kreiptis dėl priemonių jo vardu ir interesais galėtų jo tėvai (įtėviai), asmeniui atstovaujantis gyvenamosios vietos savivaldybės socialinis darbuotojas, arba asmeniui atstovaujantis neįgaliųjų asociacijos atstovas.

25. Sulaukęs pilnametystės asmuo su sunkia negalia per laikotarpį, iki bus pripažintas jo darbingumo lygis, neatitinka Socialinių paslaugų įstatyme nustatytų socialinių paslaugų gavėjo kriterijų, tačiau be atskiro nagrinėjimo ir informacijos iš savivaldybių institucijų sudėtinga tvirtinti ar neigti, kad socialinės globos poreikio nustatymo procedūros yra veikiamos (stabdomos) dėl nenustatyto darbingumo lygio.

26. Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo kontekste neaiški formuluotė „vienas iš suaugusių šeimos narių“, nes šeimos samprata nėra vienareikšmiškai apibrėžta, pavyzdžiui: Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo 2 straipsnio 11 dalyje pateikta šeimos sąvoka skiriasi nuo kituose teisės aktuose vartojamos, o Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje šeimos sąvoka aiškinama per asmeninių (emocinių) ryšių svarbą.

27. Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo 22 ir 69¹ punktuose numatytas nepagrįstai susiaurintas teisinis reguliavimas galėtų būti išplėstas Socialinių paslaugų įstatymo 15 straipsnio 3 dalies pagrindu, kur įtvirtinta: „Veikdami asmens (šeimos) ar visuomenės socialinio saugumo interesais, prašymą dėl socialinių paslaugų skyrimo asmeniui (šeimai) gali pateikti bendruomenės nariai ar kiti suinteresuoti asmenys, nurodę priežastį, dėl kurios asmuo (vienas iš suaugusių šeimos narių) ar jo globėjas, rūpintojas negali to padaryti pats.“

28. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 22 straipsnio 4 dalyje yra numatyti paciento atstovai pagal įstatymą, jeigu pilnametystės sulaukęs asmuo su sunkia negalia negali užtikrinti savo teisių ir pareigų sveikatos priežiūros srityje. Sulaukę pilnametystės asmenys per laikotarpį, iki jie pirmą kartą bus pripažinti neveiksniais ar ribotai veiksniais tam tikroje srityje ir jiems bus paskirtas globėjas ar rūpintojas, gali būti atstovaujami vieno iš tėvų (įtėvių), arba vieno iš pilnamečių brolių (seserų), arba vieno iš senelių.

29. Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 12 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta, kaip sprendžiami psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių pacientų priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo klausimai. Pažymėtina, kad jeigu pacientas neturi pasirinkęs savo advokato, psichikos sveikatos priežiūros įstaiga privalo kreiptis dėl antrinės teisinės pagalbos pacientui suteikimo Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nustatyta tvarka. Psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio paciento dalyvavimas teismo posėdyje gali būti ribojamas tik teismo, nurodant priežastis.

30. Švietimo įstatymo 14 straipsnio 1 dalis nustato, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo paskirtis – padėti mokiniui lavintis, mokytis pagal gebėjimus, įgyti išsilavinimą ir

kvalifikaciją, pripažįstant ir plėtojant jų gebėjimus ir galias. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas organizuojamas švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka. Šio straipsnio 2 dalis nustato, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupės nustatomos ir jų specialieji ugdymosi poreikiai skirstomi į nedidelius, vidutinius, didelius ir labai didelius švietimo ir mokslo ministro, sveikatos apsaugos ministro, socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatyta tvarka.

31. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo 1 priedo 1 punkte numatyta, kad negalioms priskiriami raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kiti įgimti ar įgyti sveikatos sutrikimai (sutrikimo kilmė gali būti biologinė, pedagoginėmis priemonėmis pašalinti priežasčių neįmanoma), kurie trukdo pažinti, tyrinėti aplinką, siekti akademinį žinių, trikdo socialinę, emocinę ir asmenybės raidą. Šiems asmenims gali būti reikalinga kitų žmonių priežiūra, jiems skiriamos socialinės ir medicininės paslaugos, teikiama švietimo pagalba. Mokymosi aplinkos ir Bendrojo ugdymo programų pritaikymas priklauso nuo asmens negalios pobūdžio ir ugdymosi poreikių.

32. Jeigu artimiausiu metu nebus įgyvendinti sisteminiai asmenų veiksnio ribojimo pokyčiai, kuriais neveiksnio tam tikroje srityje ar riboto veiksnio tam tikroje srityje būtų išvis atsisakyta, tikslinga būtų įstatymo lygmeniu įtvirtinti/suvienodinti asmenų su sunkia negalia atstovų apibrėžimą ir jų teisių ir pareigų reguliavimą. Šiuo metu dėl skirtingų viešųjų paslaugų, socialinių, sveikatos priežiūros paslaugų, piniginių išmokų ar techninių priemonių gali kreiptis skirtingi asmenys, atstovaujantys žmones su negalia. Todėl būtų reikalinga suvienodinti teisinį reglamentavimą, kad dėl visų paslaugų ir pagalbos pilnametystės sulaukusiems asmenims būtų galimybė kreiptis platesniam ratui asmenų/atstovų, jeigu dėl sunkios negalios yra apribotos paties asmens kreipimosi galimybės. Tuo pačiu būtina užtikrinti, kad kreipimasis dėl paslaugų/pagalbos ir išmokų mokėjimas (jeigu priklauso ir yra paskirtas pagal įstatymus) nebūtų siejamas su asmens teisinio veiksnio ribojimo inicijavimu.